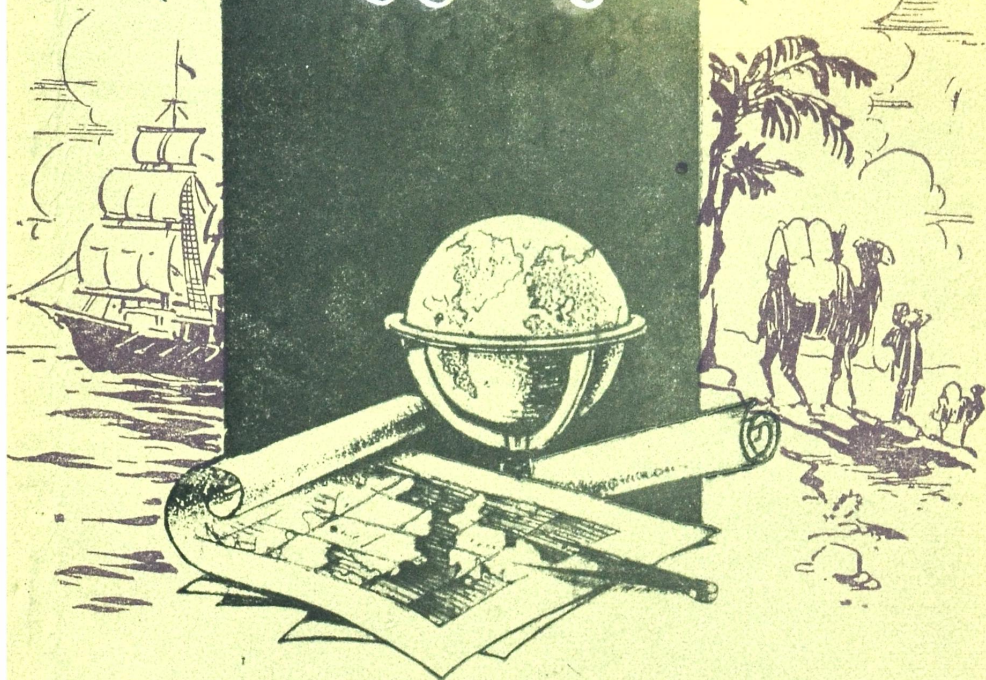

ლ. მარუაშვილი

ქართველი
მოგზაური
რაფიელ
დანიბეგაშვილი

ტექნიკა და შრომა • 1986

ლევან ბარაკოვილი

ქართული ეოგზაური
რეზიულ დანიგებუვილი
და

მისი ცნობები ინლოეთის, ბირმისა
და ჩინეთის უესახებ

8061

გვენიკა და შრომა
თბილისი 1956

ზ მ ს ა ვ ა ლ ი

ინდოეთის მრავალფეროვანი ბუნება, იქაური მშვიდობისმოყვარე და შემოქმედი ხალხი ყოველთვის იწვევდა ქართველთა ინტერესსა და სიმპატიას.

დიდმა შოთამ თავისი უკვდავი პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი გმირები ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი ინდოელებად დასახა და ამით მტკიცე საფუძველი შეუქმნა ინდოეთის ხალხისადმი სიყვარულის ტრადიციას საქართველოში.

საშუალო საუკუნეებში ჩვენი ქვეყანა მჭიდრო ეკონომიურ ურთიერთობაში იმყოფებოდა ინდოეთთან. იალქნიანი ხომალდებითა და აქლემთა ქარავნებით მოდიოდა ჩვენში ინდოეთის ნაქები საქონელი—ქალაღი და მედიკამენტები, იარაღი და თოფის წამალი, ინდის ხურმა და იაგუნდი, დარიჩინი და ალმასები, ლაბლაბო და ქიშმირის შალი. საქართველოდან ინდოეთში გაჰქონდათ მატყლი, სანთელი, საპონი და სხვ.

იმ ადამიანთა შორის, რომელთა ცხოვრება და მოღვაწეობა საქართველოს ინდოეთთან აკავშირებს, ყურადღებას იპყრობს რაფიელ დანიბეგაშვილი, რომელმაც XVIII საუკუნის დასაწყისში ხანგრძლივად იმოგზაურა სამხრეთისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებში და ამ მოგზაურობის შესახებ ფრიად საინტერესო წერილობითი ძეგლი დაგვიტოვა.

კ. მარქსის სახელობის თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკაში ინახება რაფიელ დანიბეგაშვილის წიგნი, რომელიც დაიბეჭდა მოსკოვში 1815 წელს, სათაურით: „Путешествие в Индию грузинского дворянина Рафаила Данибегова“. ეს პატარა წიგნი, რომლის რედაქტორია მოსკოვის უნივერსიტეტის ცნობილი პროფესორი

დვიგუბსკი¹, მოგვეთხრობს ქართველი კაცის საკვირველ თავგადასავალს მსოფლიოს უდიდესი კონტინენტის თვალუწვდენელ სივრცეზე.

დანიბეგაშვილის შრომა ჩვენთვის საინტერესოა არა მარტო როგორც ქართველთა მიერ მსოფლიო სამოგზაურო-გეოგრაფიულ ლიტერატურაში შეტანილი წვლილი, არამედ როგორც დიდი რუსი და ქართველი ხალხების ისტორიული მეგობრობის ბრწყინვალე ძეგლიც.

ძველი საქართველო სავაჭრო ურთიერთობაში იმყოფებოდა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებთან. ქართველი ვაჭრები ხშირად მოგზაურობდნენ შორეულ მხარეებში; საქარავნო და საზღვაო გზებზე მათ მრავალი ხიფათი და სიძნელე უდარაჯებდა. მათი წარმატებით დაძლევისათვის ვაჭარი დიპლომატიც უნდა ყოფილიყო და მეომარიც, ენითაც უნდა გაეკაფა გზა და ხმლითაც. ასე ჩამოყალიბდა საქართველოში უცხოეთთან მოვაჭრე მთელი გვარეულობანი, რომლებსაც თავისი ტრადიციები ჰქონდათ მოგზაურობის დარგში.

ერთერთ ასეთ გვარს ეკუთვნოდა რაფიელ დანიბეგაშვილიც, რომლის წინაპრებსაც არაერთხელ უტყეპნიათ აზიის გზები და გადაუსერავთ ინდოეთის ოკეანე. რაფიელის მამა იოსებ დანიბეგაშვილი ხშირად დადიოდა ინდოეთში სავაჭროდ და ერეკლე მეფის დიპლომატიური დავალებების შესასრულებლად². საფიქრებელია, რომ რაფიელი სიყრმიდანვე უნდა შესჩვეოდა ვაჭარ მოგზაურის ძნელსა და საშიშ საქმეს, რამაც იგი შემდეგში მრავალ ზღვასა და ქვეყანაზე ატარა, სანამ ჭალარა კრემლის კედლებთან მიიყვანდა.

რაფიელ დანიბეგაშვილის ცხოვრების ის პერიოდი, რომელიც მან საქართველოში გაატარა და აგრეთვე მისი ცხოვრების უკანასკნელი, რუსეთში გატარებული პერიოდიც ჯერჯერობით არ არის სასურველი სიზუსტითა და სისრულით შესწავლილი. შეეკვლია, რომ მოსკოვის არქივებში ქართველი მოგზაურის შესახებ გარკვეული მასალა უნდა ინახებოდეს, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი ძებნი-

¹ ივანე ალექსის-ძე დვიგუბსკი (1771—1839 წ. წ.) ბუნებისმეტყველი, რომელიც ავტორია მრავალი შრომისა ფიზიკაში, ზოოლოგიასა და ქიმიკაში.

² ქ. თბილისში, სამისამართო მაგიდის ცნობით, დანიბეგაშვილის გვარს არავინ ატარებს. დანიბეგაშვილები (ქართველი კათოლიკენი) დღემდე ცხოვრობენ მესხეთში (ახალციხის რაიონში). საფიქრებელია, რომ ჩვენი მოგზაურიც წარმოშობით მესხი კათოლიკე უნდა ყოფილიყო.

სათვის ხელი არავის მოუკიდია. ცნობილია, რომ დანიბეგაშვილების გვარს ქართველ მეფეთაგან აზნაურთა წოდება ჰქონიათ ბოძებული. რაფიელის მამა იოსები ერეკლე მეფისაგან შემოღებულ ერთერთ სამხედრო ტიტულს (ხუთასის თავის წოდებას) ატარებდა. ეს გარემოება მტკიცდება რაფიელ დანიბეგაშვილის ხელწერილით, რომელიც მას მიუძღვია ინდური ვალიუტის—რუპიების მისაღებად ვინმე დეკანოზ ტერ-დავითასათვის. არსებობს მეორე საბუთიც—მეფე გიორგი XIII-ის მიერ რაფიელ დანიბეგაშვილისადმი ნაბოძები წყალობის სიგელი, რომლიდანაც ჩანს, რომ იგივე თანამდებობა—ხუთასის თავობა აღნიშნულ მეფეს რაფიელისათვის მიუნიჭებია, ინდოეთში მეორედ გამგზავრების წინ.¹ იმავე საბუთებიდან ჩანს ისიც, რომ დანიბეგაშვილებს მეფეთაგან ნაჩუქარი მამულეები ჰქონიათ თბილისში, სახელდობრ ლურჯმონასტრის მახლობლად ახლანდელ ვერაზე; რაფიელის დედას როზა რქმეგია სახელად, და გიორგი მეფისაგან მიღებული წყალობის სიგელი რაფიელს ინდოეთში წასვლისას თავად ეგნატე თუმანიშვილისათვის მიუბარებია. ამით და უშუალოდ აზიაში მოგზაურობასთან დაკავშირებული ამბებით ამოიწურება რაფიელ დანიბეგაშვილის სადღეისოდ ცნობილი ბიოგრაფია.

რა იყო დანიბეგაშვილის მოგზაურობის გამომწვევი მიზეზები, როგორი მარშრუტი განვლო მან შორეულ ქვეყნებში, რა ცნობები დაგვიტოვა მათ შესახებ და რა მნიშვნელობა აქვთ ამ ცნობებს გეოგრაფიული ცოდნისა და ქართული და რუსული კულტურის ისტორიაში? ყველა ამ საინტერესო საკითხზე პასუხის გაცემისას ჩვენ განსაზღვრულ სიძნელეს ვხვდებით მათი არასაკმაო შესწავლილობის გამო.

¹ ორივე დასახელებული საბუთის სრული ტექსტი გამოქვეყნებული აქვს სოლ. იორდანიშვილს დანიბეგაშვილის წიგნის ქართულ გამოცემაში. რაფიელის მიერ დეკანოზ ტერ-დავითასაგან მიღებულ ინდურ ფულზე გაცემული ხელწერილი დაცულია საქართველოს საარქივო სამმართველოში, საქართველოს უმაღლესი მართველობის ბრძანებით XIX ს. გადაწერილ საბუთებს შორის. დავთარი 25, საბუთი 100. გიორგი XII-ის სიგელი ინახება ლენინგრადში, მ. ბროსეს არქივში.

მოგზაურობის მიზანი

არსებობს ნაშრომები, რომლებშიც განხილულია რაფიელ დანიბეგაშვილის ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან დაკავშირებული საკითხები, მათ შორის მისი მოგზაურობის მიზეზების საკითხიც. დავასახელებთ, მაგალითად, ზაქარია ჭიჭინაძის, ტრიფონ რუხაძის, სოლომონ იორდანიშვილის ნაშრომებს, რომლებმაც გამოავლინეს წარსულის არქივიდან ამ შესანიშნავი ქართველი მოგზაურის ნამოქმედარი¹.

არსებული ლიტერატურული და საარქივო წერილობითი საბუთების მიხედვით დანიბეგაშვილის აზიაში მოგზაურობის მიზანი შემდეგნაირად წარმოგვიდგება.

პირველადი წყაროები დანიბეგაშვილის მოგზაურობის შესახებ არის მისი საკუთარი წიგნი და ორი ხელნაწერი საბუთი, რომელთაგან ერთი თვით რაფიელის ხელწერილს წარმოადგენს, ხოლო მეორე გიორგი XIII-ის მიერ ბოძებულ სიგელს.

¹ იხ. ა) ზ. ჭიჭინაძის წიგნი: „საქართველოს შესახებ ევროპელ მოძღვართა და მოგზაურთა ცნობები, ვახტანგ მეფის წერილები საფრანგეთის მეფესთან, მეფე ერეკლეს მიწერ-მოწერა ინგლისის წარმომადგენელთან და ქართველი კათოლიკენი“; ტფილისი, 1900;

ბ) ტრ. რუხაძე. ქართული ეპოსი გარდამავალი ხანის ლიტერატურაში, თბილისი; გ) სოლ. იორდანიშვილის წინასიტყვაობა რაფიელ დანიბეგაშვილის „ინდოეთში მოგზაურობის“ ქართულ გამოცემისა. თბილისი, 1950. იხ. აგრეთვე: A. Эрицов. Индийские богатые завещания. Газета Кавказ, 1883, № 81, 83, 94, 100. ზოგადი დახასიათება მოგზაურობისა მოცემული აქვს გრ. ზარდალიშვილს ნარკვევში „გეოგრაფიული აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში“ (იხ. გ. გეხტმანის წიგნში „ნარკვევები გეოგრაფიის ისტორიიდან“, თბილისი, 1955, გვ. 437 — 442).

ამ საბუთებიდან ირკვევა, უწინარეს ყოვლისა, ის გარემოება, რომ რაფიელ დანიბეგაშვილს ინდოეთში ორჯერ უმოგზაურია— პირველად ერეკლე II დავალებით 1795—98 წლებში და მეორედ ერეკლეს მემკვიდრის გიორგი XIII-ის დავალებით 1799—1813 წლებში. ეს გარემოება უშუალოდ არსად არ არის აღნიშნული, მაგრამ იგი მტკიცდება ზემოხაზოთვლილ წყაროებში დაცული ცნობების ურთიერთშეპირისპირებით. დანიბეგაშვილის პირველი გამგზავრება ერეკლეს დავალებით ინდოეთისაკენ, მისივე წიგნის თანახმად, 1795 წლის 15 მარტს მომხდარა; 1799 წლის შემოდგომაზე (14 სექტემბრის შემდეგ) მას უკვე გიორგი XIII აგზავნის ხელახლა ინდოეთში, ამიტომაც სარწმუნოდ გვეჩვენება ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობა იმაზე, რომ რაფიელი თავისი პირველი მოგზაურობიდან საქართველოში 1798 წელს უნდა დაბრუნებულიყო. დანიბეგაშვილის წიგნის წინასიტყვაობაში, რომლითაც ავტორი რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე I მიმართავს, ნათქვამია, რომ დანიბეგაშვილმა „ინდოეთსა და მის გარშემო მდებარე ვრცელ ქვეყნებში“ 18 წელი იმოგზაურა. ცხადია, აქ ნაგულისხმევია ორივე მოგზაურობის მთლიანი ხანგრძლიობა და, ამრიგად, მეორე მოგზაურობაში რაფიელს 14—15 წელი გაუტარებია.

თუ ეხლა განვიხილავთ საკითხს რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობის მიზანდასახულობის შესახებ სადღეისოდ გამომხეურებული მასალების საფუძველზე, შემდეგ დასკვნებს გამოვიტანთ. რაფიელ დანიბეგაშვილი არ ყოფილა თბილისელ ვაჭართა რიგითი წარმომადგენელი და მისი მოგზაურობანი პოლიტიკურ მიზნებს უფრო ისახავდნენ, ვიდრე კომერციულს. როგორც საბუთებიდან და წიგნიდან ჩანს და გაშუქებულია მეცნიერულად თანამედროვე მკვლევარების (ზ. ჭიჭინაძის, ტრ. რუხაძის, ს. იორდანიშვილის) მიერ, ერეკლე მეფის დავალებით შესრულებული პირველი მოგზაურობის დროს დანიბეგაშვილის მიზანს წარმოადგენდა დაკავშირება ინდოეთის ქალაქში მცხოვრებ მდიდარ სომეხ ვაჭარ შამირ-ალასთან ანუ იაკობ შახრიმიანთან (უფრო სწორედ შაჰამირიანთან), ერეკლე მეორის მიერ სოფელ ლორის ბოძების სიგელის გადაცემის საბაბით. სინამდვილეში, როგორც ეს გამორკვეულია სომეხი ისტორიკოსებისა და ზაქარია ჭიჭინაძის გამოკვლევებით, დანიბეგაშვილს მოგზაურობისათვის გაცილებით უფრო სერიოზული ამოცანები ამოძრავებდა.

აგზავნიდა რა რაფიელ დანიბეგაშვილს ინდოეთში, ერეკლე აკისრებდა მას ფრიად მნიშვნელოვან დიპლომატიურ დავალებათა

შესრულებას, რომლებიც გამიზნული იყო საქართველოს და მისი მოძმე სომხეთის პოლიტიკური და კულტურულ-ეკონომიური ვითარების მტკიცენულ საკითხთა მოგვარებისაკენ.

ცნობილია, რომ ერეკლეს, რომელსაც მისი ხანგრძლივი მეფობის განმავლობაში ხელიდან არ გაუშვია აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამყაროს დასაცავად ამოწვდილი ხმალი, ადრევე ჩააწვეთეს ყურში რომელიმე ძლიერ ევროპულ სახელმწიფოსთან პოლიტიკური კავშირის დამყარების იდეა. გარდა რუსეთისა, რომელთანაც საქართველოს მეფეებსა და მთავრებს უკვე XVI საუკუნიდან ხშირი მიმოწერა და ელჩობები ჰქონდათ ქართველი ხალხის ბედთან დაკავშირებით, ამგვარ პოტენციურ მოკავშირედ ისახებოდა ინგლისის კოლონიური იმპერია. ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ ვახტანგ VI-ის შვილი და ცნობილი მეცნიერის ვახუშტის ძმა პაატა ბატონიშვილი, რომელმაც თავისი ცხოვრება მტკვრის რიყეზე დაამთავრა ერეკლეს მართლმსაჯულების ხმლის ქვეშ, მისიწრაფოდა საქართველოს ინგლისთან დაახლოებისაკენ. შემდეგში, როდესაც პაატა დიდ. ხნის გარდაცვლილი იყო უკვე, იგივე იდეა ერეკლეს სხვებმა შესთავაზეს.

შუამავლობა ერეკლე მეფესა და ინგლისის მთავრობას შორის იკისრა ჩვენს მიერ ზემოთ მოხსენიებულმა მდიდარმა სომეხმა ვაჭარმა, სომხეთის თვალსაჩინო პატრიოტმა იაკობ შახრიმიანმა ანუ შამირ-ადამ. დასახულ იქნა ერეკლეს სკიპტრის ქვეშ საქართველოსა და სომხეთის მთლიან ქრისტიანულ სახელმწიფოდ გაერთიანებისა და ევროპული ყაიღით კეთილმოწყობის პროექტი. სწორედ ამ პროექტის განხორციელების ამოცანას ემსახურებოდა რაფიელ დანიბეგაშვილის პირველი მოგზაურობა ინდოეთში 1795-98 წლებში.

რაც შეეხება მეორე მოგზაურობას, რომელიც უკვე ერეკლეს სიკვდილის შემდეგ იქნა დაწყებული, მისი ჭეშმარიტი მიზანდასახულობა ამჟამად სათანადო სიზუსტით გამორკვეულად ვერ ჩაითვლება. გიორგი XII-ის წყალობის სიგელიდან გამომდინარეობს, თითქოს ამ მოგზაურობას და რაფიელის პირველ მოგზაურობას ერთი და იგივე მიზანი ჰქონდათ: „და შენ რაფიელა ამჟამად ინდოეთს გაგზავნით შამირალას შვილთანა, — ამბობს სიგელში გიორგი მეფე — რადგანაც მამაშენი კურთხეულის მამის ჩვენის სამსახურისათვის ინდოეთს რამდენჯერმე წარგზავნილიყო, შენც იმავეს სამსახურზედ ინდოეთს გაგზავნით“. მაგრამ ასეთი დასკვნა

მხოლოდ ნაწილობრივ ხსნის საკითხს დანიბეგაშვილის მეორე, ხანგრძლივი მოგზაურობის გამომწვევ მიზეზზე.

გიორგი მეფის სიგელში აღნიშნული დავალება ვერ განმარტავს იმ ფაქტს, რომ დანიბეგაშვილი 15 წლის განმავლობაში მოგზაურობს სამხრეთისა და ცენტრალურ აზიის ქვეყნებში. მადრასში ჩასვლის შემდეგ იგი რატომღაც სამშობლოში კი არ ცდილობს დაბრუნებას, არამედ მიემგზავრება ბერძნულში, შემდეგ ისევ ინდოეთში ბრუნდება, ქალაქიდან ქალაქში გადადის და საბოლოოდ რუსეთში ამთავრებს თავის ხანგრძლივ მოგზაურობას. თვით დანიბეგაშვილი თავის წიგნში არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ რა მიზანს ისახავდა იგი ბერძნულ ან შემდგომ ინდოეთში მოგზაურობისას, რა საქმიანობას ეწეოდა, ვისთან ჰქონდა ურთიერთობა. ცხადია, რომ მადრასიდან წასვლის მომენტში დანიბეგაშვილი ხელმძღვანელობდა უკვე არა გიორგი მეფის დიპლომატიური დავალებით, არამედ სხვა მიზნებით. იმის გასაგებად, თუ სახელდობრ რა ამოცანები ჰქონდა დასახული ქართველ მოგზაურს, ჩვენის აზრით დიდი მნიშვნელობა აქვს შემდეგ ფაქტებს. როგორც ცნობილია, დანიბეგაშვილი ინდოეთში დიდხანს ყოფნის შემდეგ ჩინეთის დასავლეთ ნაწილზე (სინძიანის პროვინციაზე) გავლით რუსეთში მივიდა, აქ კარგად ექნა მცდებული რუსეთის სამხედრო ადმინისტრაციისა და მთავრობის მიერ; მან დაბეჭდა მოსკოვში, რუსულ ენაზე, ინდოეთში და აზიის სხვა ქვეყნებში მოგზაურობის აღწერილობა, რომელიც გამსჭვალულია ინდოეთში ჩნგლისის ძალაუფლების საწინააღმდეგო სულისკვეთებით და შეიცავს სამხედრო და ეკონომიურ-სტატისტიკური ხასიათის ცნობებს ინგლისელთა კოლონიალური პოლიტიკის შესახებ სამხრეთ აზიაში.

ყოველივე ეს საფუძველს იძლევა იმის საფიქრებლად, რომ დანიბეგაშვილი თავისი მეორე, ხანგრძლივი მოგზაურობის უმეტესი ნაწილის განმავლობაში ემსახურებოდა უკვე ჩრდილოეთის იმ სახელმწიფოს ინტერესებს, რომელსაც მისმა სამშობლომ 1801 წლიდან საბოლოოდ დაუკავშირა თავისი ბედი. თუ ეს ასეა და საარქივო საბუთები ოდესმე დაადასტურებენ რაფიელ დანიბეგაშვილის მიერ სამხრეთისა და ცენტრალურ აზიაში რუსეთის პოლიტიკური დავალებების შესრულებას, მაშინ ამ ქართველი მოგზაურის პიროვნება თანაბარი მნიშვნელობისა იქნება როგორც საქართველოს, ისევე რუსეთის ისტორიისათვის.

ისეთი ადამიანების პლეადას, როგორიც იყო ინდოელი ნაინ-

სინგი ან ბურიატი ციბიკოვი, ემატება ქართველი მოგზაური-მზვე-
რავი რაფიელ დანიბეგაშვილი, რომელიც 15 წლის განმავლობაში
ვაჭრის ნიღბით აკვირდებოდა ინგლის-რუსეთის პოლიტიკური
ინტერესების შეჯახების სფეროს აზიაში. დანიბეგაშვილის ცხოვ-
რების გზა რამდენადმე მიემსგავსება მეორე ქართველი მოგზა-
ურის იონა გედევანიშვილის ბედს. თუმცა გედევანიშვილი სასუ-
ლიერო წოდებას ეკუთვნოდა და დანიბეგაშვილისაგან განსხვავე-
ბით იგი რუსეთში დასავლეთიდან (ევროპიდან) მოვიდა.

მოგზაურობის მარშრუტი და ხასიათი

მიუხედავად იმისა, რომ დანიბეგაშვილი თავის წიგნში საკმაოდ დეტალურად აღწერს მოგზაურობის მიმართულებას, ლიტერატურაში ამ საკითხის ირგვლივ ზოგიერთ გაუგებრობას აქვს ადვილი.

დანიბეგაშვილის მიხედვით, იგი თბილისიდან ახალციხეში ვამგზავრებულა¹, ხოლო იქიდან ქალაქებზე — არზრუმზე, მუშზე², მარდინზე (მერტინი), დიარბექირზე (ტიარბექირი), მოსულზე და ბაღდაღზე გავლით მისულა სპარსეთის უბის ნაპართან მდებარე ქ. ბასრაში, სადაც მისი მარშრუტის პირველი სახმელეთო ნაკვეთი დამთავრებულა. მარშრუტის ამ ნაწილის დახასიათებისას დანიბეგაშვილს მცირედი შეცდომა უნდა ჰქონდეს დაშვებული, სახელდობრ არეულია პუნქტების თანმიმდევრობა (გამოდის, თითქოს ქ. მარდინი დიარბექირსა და მოსულს შორის არ მდებარეობს).

ბასრადან დანიბეგაშვილი ხომალდით მიემგზავრება ინდოეთისაკენ. შეჭერაზადას ზღაპრებით უკვდავყოფილ ამ საზღვაო მარ-

¹ დანიბეგაშვილის მარშრუტის გასარკვევად ვისარგებლეთ შემდეგი მასალებით: ა. კარტოგრაფიული მასალები (Большой всемир. настольн. атлас Маркса; Атлас мира 1954 г.; Атлас командира РККА და სხვ.) და ბ. ლიტერატურულ მასალები (Большая Советская энциклопедия) ორივე გამოცემა. Э. Добни. Юго-восточная Азия, 1952; Белью. Кашмир и Кашгар (дневник английского посольства в Кашгар в 1873—74 гг. Санктпетербург, 1877; Б. Келлерман. Малый Тибет, Индия, Сиам. М.—Л., 1930; А. Е. Снесарев; Северо-Индийский театр (военно-географическое описание). 1. — П. Ташкент, 1903.

² მუშა და მარდინს შორის დანიბეგაშვილს გაუვლია ქალაქები არღანა და ფაღა. პირველი მათგანი მდ. ტიგროსის სათავეებთან მდებარეობს. რაც შეეხება ფაღას, იგი დღეს აღარ უნდა არსებობდეს, — თვით დანიბეგაშვილისვე ცნობით ეს ქალაქი XIX საუკ. დასაწყისში მიწისძვრამ დაანგრია.

შრუტზე იგი ჩერდება მასკატში (არაბეთის სანაპიროზე), ბომბე-
ში, კოლომბოში (ცვილონზე), მანარში (იმავე კუნძულზე), პონდი-
შერში („ბონდიჩერი“) და აღწევს ქ. მადრასს. მარშრუტის ამ მეო-
რე ნაკვეთის აღწერილობაში რამდენადმე დამახინჯებულია ქალაქ
თრაკბერის სახელწოდება. ამ ქალაქის ადგილმდებარეობა მხატვარ
გიორგი ნათიძის მიერ დახატულ სქემაზე, რომელიც დართული
აქვს სოლომონ იორდანიშვილის რედაქტორობით გამოცემულ ქარ-
თულ თარგმანს რაფიელ დანიბეგაშვილის თხზულებისას, აღნიშნუ-
ლია პონდიშერის სამხრეთით.¹ არსებული გეოგრაფიული რუკების
მიხედვით თრაკბერი ქ. ტრანკებარი უნდა იყოს.

მადრასიდან დანიბეგაშვილი კვლავ ხომალდით მიემგზავრება ქ.
რანმენისაკენ ანუ ბეკასაკენ. სოლომონ იორდანიშვილს, როგორც
ზემოხსენებული სქემა გვიჩვენებს, ეს ქალაქი ინდოსტანის ნახე-
ვარკუნძულის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ეგულება მადრასსა და კა-
ლკუტას შორის². სინამდვილეში დანიბეგაშვილი ბირმის დედაქა-
ლაქზე ლაპარაკობს. სხვა რანგუნი არ არსებობს და, ამას გარდა,
დანიბეგაშვილის ყველა ცნობა მის მიერ გაცნობილ ქალაქის თავი-
სებურებათა შესახებ—მაგალითად, ბუნებრივ სიმდიდრეებზე, მო-
სახლეობის ხასიათზე და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე სწორედ
ბირმის ამ ქალაქზე მიგვიბრუნებს. მადრასიდან გამგზავრებული და-
ნიბეგაშვილი რანგუნში ერთბაშად არ მოხვედრილა, ქარიშხალმა
აიძულა ხომალდი თავი შეეფარებინა მუშლო-ბანდარის, როგორც
რაფიელი უწოდებს (უნდა იგულისხმებოდეს მასული-პატამი) ნა-
ვთსადგურში. გადაკვეთა რა ბენგალიის უბე, მოგზაური მივიდა რა-
ნგუნში და, დაჰყო რა აქ განსაზღვრული ხანი, საზღვაო გზითვე გა-
მობრუნდა ინდოეთისაკენ და კალკუტაში საბოლოოდ დაამთავრა
საზღვაო მოგზაურობა.

რანგუნიდან კალკუტაში მგზავრობის მარშრუტი ძნელი გასარ-
კვევია, კერძოდ უცნობი რჩება რაობა ქალაქ ბაჰარკანისა, რომელ-
შიც მოხვდნენ დანიბეგაშვილი და მისი თანამგზავრები ბენგალიის
უბის აბობოქრებულ ტალღებზე გავლილი გასაჰირის შემდეგ. შე-

¹ რ. დანიბეგაშვილი. მოგზაურობა ინდოეთში. თარგმანი, წინასიტყვაობა
და დამატებანი შენიშვნებითურთ ს. იორდანიშვილისა, თბილისი, 1950,

² დანიბეგაშვილის ქართული გამოცემის კომენტარებში ს. იორდანიშვილი ბეკას
ანუ რანგუნს აიგივებს რანგპურთან (ამ სახელწოდების ქალაქს იგი ორგან გვიჩვენ-
ებს კალკუტის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ასამსა და ბენგალიაში და ამრიგად
გწინააღმდეგება იმავე წიგნზე დართულ სქემას).

სადღებელია აქ ეხლანდელი ნავთსადგური. ბაზარკოქსა იგულისხმებოდეს.¹

კალკუტიდან, რომელსაც რაფიელი „კალკადას“ უწოდებს, იწყება ჩვენი მოგზაურის მარშრუტის მეორე და საბოლოო სახმელეთო ნაკვეთი. ამ მარშრუტის საწყისი ნაწილი გადის ინდოეთის ყველაზე უფრო ნაყოფიერ და მჭიდროდ დასახლებულ ნაწილზე, რომელსაც მდინარე განგესის ვრცელი ალუვიური ვაკე უკავია. დანიბეგაშვილმა განვლო ქალაქები „სირამპურა“ (სერამპური), „ჩიტრა“²) ამ ქალაქის სახელი რაფიელს უნდა ეწოდებოდეს. ჩიტრა კალკუტასთან არ არსებობს, ხოლო ქ. ჩიტრალი ინდოეთის ჩრდილოდასავლეთ ნაწილშია, ავღანეთის საზღვართან, მარშატაბატი (შეესაბამება მურშიდაბადს) მუნკირი (მონგირი), აზიმბადი ანუ ფატონი (პატნა), ბანარისი (ბენარესი), ლაკნაპორი (ლუქნოუ), კამბერი (კანუპური), ფარახაბატი (ფარუხაბადი), მერედი (შეესაბამება მორადაბადს ან მეერუტს), დელი, ფადიფური (შეესაბამება ქ. აგრასს)³, ლაჰორი, ნორპორი ანუ ფარი (ვფიქრობთ, რომ უნდა იგულისხმებოდეს ნურფური, რომელიც მდებარეობს ფენჯაბის დაბლობში. ინდსა და ჯელამს შორის), ქაშმირი (იგულისხმება სრინაგარი, რომელიც ქაშმირის პროვინციის დედაქალაქია).

ქაშმირის დედაქალაქიდან მოგზაური მივიდა, მისივე თქმით, ქალაქ ტიბეტში. ამგვარი სახელწოდების ქალაქი არ არსებობს და ამიტომაც საფიქრებელია, რომ დანიბეგაშვილი ამ შემთხვევაშიც ქალაქისა და პროვინციის სახელს ერთმანეთში ურევს. მაგრამ რომელ ტიბეტზეა აქ ლაპარაკი? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ დანიბეგაშვილის ქ. ტიბეტი მდებარეობს ე. წ. მცირე ტიბეტში ანუ ბალტიტანში (სხვაგვარად ლადაკში) და შეესატყვისება ლეხს ან გილგიტს. ან იქვე მდ. ინდის ზემო წელის ხეობაში მდებარე რომელიმე სხვა პუნქტს. ამ მოსაზრებას ეთანხმება რაფიელის ცნობა, რომ ქ. ტიბე-

¹ სოლ. იორდანიშვილი აიგივებს ამ ქალაქს Baskezgandaschi-სთან. (რ. დანიბეგაშვილის წიგნის ქართული გამოცემის კომენტარი, გვ. 110).

² სოლ. იორდანიშვილი ფადიფურს ქ. ფიროზპურთან აიგივებს, ეს შეცდომაა, რამდენადაც დანიბეგაშვილის აღწერილობის თანახმად აქ ძველად მოგოლთა სამეფო გვარეულობის სატახტო ქალაქი ყოფილა, რომლის მოსახლეობასაც სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწევია ინგლისის არმიისათვის; ასეთი აღწერილობა სრულიად არ შეეფერება ფიროზპურს და მიგვითითებს აგრახზე, რომელიც 1527 წლიდან 1658 წლამდე მოგოლთა იმპერიის დედაქალაქი იყო. აგრახში დანიბეგაშვილი უნდა მისულიყო 1803 წლის შემდეგ, როდესაც ინგლის-მარათხთა მეორე ომი უკვე დამთავრებული იყო.

ტი ლასას ანუ ლპასას (ნამდვილი ტიბეტის დედაქალაქს) სამი თვის სავალითაა დაშორებული.

დანიბეგაშვილის შემდგომი მსვლელობის მარშრუტი მიმართულია ქალაქ იარკენდისაკენ, რომელიც მდებარეობს ჩინეთის დასავლეთ ნაწილში, სინძიანის პროვინციაში. იქ მისასვლელად დანიბეგაშვილს ყარაყორუმის მაღალი, თოვლყინულოვანი მთაგრეხილის გადალახვა მოუხდა. ყარაყორუმი, რომელიც ჰიმალაის ქედის გაგრძელებას შეადგენს, დაგვირგვინებულია ჩოგორის ანუ დაპსანგის ანუ გოდუინ-ოუსტენის (სხვაგვარად K—2) მასივით, რომელიც თავისი სიმაღლის მიხედვით (8611 მ ზღვის დონიდან) მსოფლიოს მეორე მწვერვალია ევერესტის შემდეგ. ყარაყორუმის კალთებზე ჩამოწოლილია უზარმაზარი მყინვარები, რომელთა გავლაც ქედის გადალახვისას, ადამიანთაგან დიდ დროს მოითხოვს.

დანიბეგაშვილის წიგნი არ იძლევა ზუსტ მითითებას იმაზე, თუ რომელი მარშრუტით განახორციელა მან ყარაყორუმის გადაკვეთა. საფიქრებელია, მას უნდა გადაელახა ან მინთაკას უღელტეხილი (4629 მ. ზღვის დონიდან), რომლის ბილიკიც მდ. გილგიტის (ინდის მარჯვენა შემდინარის) შენაკად მდ. ხუნზას აუყვება და შემდეგ იარკენდ-დარიას შემდინარის თამ-ყურდანის ხეობით ჩადის სინძიანის ქ. იარკენდში (ეს ბილიკი 10—15 კმ მანძილზე გაუვლის საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო საზღვარს და ამჟამად ინგლისელების მიერ ნაწილობრივ გზატკეცილად არის გადაკეთებული), ან კიდევ უღელტეხილი ყარაყორუმი (5568 მ), რომელიც უფრო აღმოსავლეთით მდებარეობს და აერთებს ინდის მარჯვენა შემდინარის შაიოკის ხეობას იარკენდ-დარიის ზემო წელის ე. წ. რასკემ—დარიას ხეობასთან. ასეა თუ ისე, ქართველმა მოგზაურმა გადალახა მსოფლიოს ერთერთი უძნელესი ბუნებრივი ზღუდე ყარა-ყორუმის ქედი და ინდოეთიდან ჩინეთში გადავიდა.

სინძიანის პროვინციაში დანიბეგაშვილის მარშრუტი გადის ქალაქებზე იარკენდზე, ახსუზე და ტურფანზე, ე. ი. დასავლეთიდან და ჩრდილოეთიდან გარს ერტყმის თაკლამაკანის უდაბნოს. ტურფანთან დანიბეგაშვილი იმყოფება მსოფლიოს უღრმეს კონტინენტურ ქვაბულში. ცნობილია, რომ აზიის უმაღლესი ქედებით გარშემორტყმული ტურფანის ანუ ლუკჩუნის ღრმული ოკეანის დონეზე 154 მეტრით დაბლაა.

ტურფანიდან რაფიელ დანიბეგაშვილი სან თვეს მგზავრობს უკვე რუსეთის საიმპერიო ტერიტორიაზე და აღწევს „სემიპალატს“

(სემიპალატინსკს), აქედან კი იმ ეპოქის საუკეთესო სატრანსპორტო საშუალებით, ფოსტის ცხენებით მიდის ომსკის ციხესიმაგრეში. აქ მას შეხვდა ციმბირის ხაზის უფროსი, გენერალი გ. ი. გლაზენაბი. ომსკიდან დანიბეგაშვილი მიდის მოსკოვში და იქ ამთავრებს თავის მოგზაურობას.

ასეთია რაფიელ დანიბეგაშვილის მიერ გავლილი მარშრუტი. მის წიგნში მოტანილია ცნობებიც ამ მარშრუტის ცალკეული მონაკვეთების გასავლელად დახარჯული დროის შესახებ. ეს ცნობები თვალსაჩინო წარმოდგენას იძლევიან იმდროინდელი საზღვაო და სახმელეთო მიმოსვლის პირობებზე და იმ ენერგიაზე, რომლის დახარჯვაც მოუხდა ქართველ მოგზაურს. აი ეს მონაცემებიც.

მარშრუტის მონაკვეთი		მიმოსვლის სახე	დახარჯული დრო (დღეობით)
საწყისი პუნქტი	საბოლოო პუნქტი		
თბილისი	ახალციხე	სახმელეთო	6
ახალციხე	არზრუმი	"	20
არზრუმი	მუში	"	12
მუში	არღანა	"	8
არღანა	ფალა	"	9
ფალა	მერთინი	"	7
მერთინი	ტიგრანაკერტი (დიარბეჭირი)	"	?
ტიგრანაკერტი	ნინეცია (მოსული)	"	15
ნინეცია	ბაბილონი (ბაღდადი)	"	?
ბაბილონი	ბასრა	"	15
ბასრა	მასკატი	საზღვაო	?
მასკატი	ბომბეი	"	22
ბომბეი	კოლომბო	საზღვაო	18
კოლომბო	მანარი	"	?
მანარი	პონდიშერი	"	?

მარშრუტის მონაკვეთი		მიმოსვლის სახე	დახარჯული დრო (დღეობით)
საწყისი პუნქტი	საბოლოო პუნქტი		
პონდიშერი	თრაკბერი	სახმელეთო	3
თრაკბერი	მადრასი	?	?
მადრასი	მასული-პატამი	საზღვაო	?
მასული-პატამი	რანგუნი	„	15
რანგუნი	ბაჰარკანი	„	18 + 19 + 3 + X
ბაჰარკანი	კალკუტა	„	15
კალკუტა	სერამპური	სახმელეთო	1
სერამპური	„ჩიტრა“	„	1?
„ჩიტრა“	მურშიდაბადი	„	4
მურშიდაბადი	მონგირი	„	6
მონგირი	აზიმაპატი (პატნა)	„	?
პატნა	ბენარესი	სამდინარო	17
ბენარესი	ლაკნაჰორი (ლუკნოუ)	სახმელეთო	მანძილი 120 ვერსი
ლაკნაჰორი	კაუნპური	„	3
კაუნპური	ფარუხაბადი	სახმელეთო	4
ფარუხაბადი	მეერუთი	„	6
მეერუთი	დელი	„	?
დელი	ფალფური (აგრა)	„	?
აგრა	ლაჰორი	„	?
ლაჰორი	ნურპური	„	40
ნურპური	ქაშმირი (სრინაგარი)	„	?
სრინაგარი	ტიბეტი (ლეხი?)	„	20

მარშრუტის მონაკვეთი		მიმოსვლის სახე	დახარჯული დრო (დღეობით)
საწყისი პუნქტი	საბოლოო პუნქტი		
ტიბეტი	იარკენდი	„	40
იარკენდი	ახსუ	„	13
ახსუ	ტურფანი	„	3?
ტურფანი	სემიპალატინსკი	„	90
სემიპალატინსკი	ომსკი	„	7

ამგვარად, ზღვაზე მოგზაურობისას დანიბეგაშვილი დღელამეში 70—100 კმ გადიოდა, ხმელეთზე კი (ქარავნული წესით) მხოლოდ 10—15 კმ, თუმცა საფიქრებელია, რომ ცალკეულ გადასვლებზე დახარჯული დროის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოგზაურმა დასვენებას ან საქმეებს მოანდომა.

ცხადია, იმ ხანაში შორეული მოგზაურობა როგორც ზღვაში, ისევე ხმელეთზეც დიდ გასაჭირთან და ხიფათთან იყო დაკავშირებული. მართლაც, მიუხედავად რაფიელ დანიბეგაშვილის თხრობის თავდაჭერილობისა, ამ თხრობაში მაინც გამოსჭვივის სამოგზაურო თავგადასავალთა მძიმე შთაბეჭდილებანი. მოვიყვანთ ორ მაგალითს, რომელთაგან ერთი საზღვაო მოგზაურობას შეეხება, მეორე კი სახმელეთოს.

რანგუნთან კალკუტაში ხომალდით მოგზაურობისას დანიბეგაშვილს ფათერაკი ეწია. ამის შესახებ რაფიელი საინტერესოდ მოგვითხრობს. „ზღვით მოგზაურობა, — ამბობს რაფიელი, — დასაწყისში ძალიან სასიამოვნო იყო, რადგან ჩვენ მეტად წყნარად მივცურავდით, მაგრამ ჩვენი მგზავრობის მე-18 დღეს ატყდა საშინელი ქარიშხალი, და ოკეანის ტალღები ყოველ წამს სიკვდილს გვიქადადა. ჩვენი გემი დიდხანს ებრძოლა აქაფებულ ტალღებს, მაგრამ, ბოლოს, მათ ძალას უნდა დამორჩილებოდა და იგი მთლიანად დაიშხვრა. მის დაღეწვისას ბევრი მგზავრი დაგვეღუპა. ღვთის განგებით, მე და ჩემი სამი ამხანაგი გადავცვივდით გემზე მიბმულ ნაწილს და ამით გადავირჩინეთ თავი. 19 დღე ამ ნავით ვეხეთქებოდით ოკეანის ტალღებს. მრავალჯერ ვცადეთ ნაპირზე მიდგომა, მაგრამ გვეშინოდა ნიანგებისა, რომლებიც იქ ბლომად იცის. ამასთან, ოკეა-

ნის ნაპირას მდებარე ტყეებიდან გვესმოდა საშინელი ბრღვინვა ლომებისა და ამიტომ ვერ გავბედეთ ნაპირზე გადასვლა. ამ ხნის განმავლობაში ჩვენი ერთადერთი საკვები იყო მხოლოდ ბალახეული და სხვადასხვა ფესვები. ბუნება მთელი თავისი სილამაზით მკვდარი იყო ჩვენთვის; ვერც დიდებულ სანახაობებს, ვერც ფრინველთა სასიამოვნო გალობას, რაც ისმოდა ოკეანის ნაპირას, ვერ წარეხოცა განცდილი საშინელებანი ჩვენს სულიდან. ყველგან შიში და ძრწოლა გვდევდა თან და ჩვენდა საუბედუროდ არსად არ ჩანდა კვალიც კი ადამიანთა. დასასრულ, ჩამოდგა რა ბუნებაში მყუდროება, ჩვენც დავმშვიდდით“...

მაგრამ მოგზაურის განსაცდელი ამით არ დამთავრებულა. ადგილობრივი მცხოვრებნი, რომელთაგანაც დანიბეგაშვილი და მისი თანამგზავრები დახმარებას მოელოდნენ, ამ უკანასკნელთა დანახვაზე შიშისგან გარბოდნენ და დიდი ხანი გავიდა, ვიდრე მათთან დაკავშირებას მოახერხებდნენ.

დიდი სიძნელე და გასაჭირი შეხვდა დანიბეგაშვილს ინდოეთიდან ჩინეთში ყარაყორუმის ქედით გადასვლის დროსაც: „ეს მგზავრობა,—წერს მოგზაური,—ჩემთვის ძალიან მოსაწყენი იყო: უნაყოფო გზა, დიდი ორმოები და ძალზე მაღალი მთები, მათ შორის ჟინულოვანიც, ჩემს სულში მწუხარების აუტანელ გრძნობას ბადებდნენ და ეს გრძნობა ჩემში მით უფრო მატულობდა, რომ ყველა ეს ადგილი უდაბური იყო. ერთადერთი ჩემი სურვილი იყო, რაც შეიძლება მალე მოვმორებოდი იქაურობას“... ამ სიტყვებით რაფიელ დანიბეგაშვილი აღნიშნავს მაღალ მთებზე მოგზაურობის სიძნელეებით გამოწვეულ ფსიქიურ განცდებს.

ცნობები, რომლებსაც რ. დანიბეგაშვილი თავის წიგნში იძლევა მოგზაურობის მარშრუტისა და ცალკეულ გადასვლათა ხანგრძლიობის შესახებ, ზოგიერთ შეუსაბამობას შეიცავენ, რაც უკვე გვეკონდა სათანადო ადგილებში აღნიშნული. ეს შეუსაბამობანი ანუ შეცდომები ეხება პუნქტების სახელწოდებას, მდებარეობას და ურთიერთდამორებას და მოწმობს იმ გარემოებას, რომ დანიბეგაშვილის თხრობა ნაწილობრივ მაინც ზეპირ მოგონებებზე უნდა იყოს დამყარებული. მიუხედავად ამისა, დანიბეგაშვილის მოთხრობა ძირითადად სწორად ასახავს ინდოეთის ოკეანეში და აზიის კონტინენტზე მგზავრობის იმდროინდელ პირობებს და ამ მხრივ პრაქტიკულად სასარგებლო ცნობარს წარმოადგენდა მოგზაურის თანამედროვეთათვის.

დანებგაშვილის ცნობები აზიის კვიპანათა შესახებ

თავისი მოგზაურობის დროს დანიბეგაშვილმა ინახულა აზიის მთელი რიგი ქვეყნები თურქეთი, არაბეთი, ინდოეთი, ცვილონი, ზირმა, ქაშმირი, ჩინეთი, ციმბირი. მოგზაურმა შენიშნა და თავის წიგნში ასახა ამ ქვეყნების ბუნების, მოსახლეობის, ეკონომიკისა და ისტორიის ბევრი თავისებურება.

ოსმანთა იმპერიის ფარგლებში დანიბეგაშვილი აღწერს ქალაქებს — ახალციხეს, არზრუმს, მუშს, არგანას, ფალას, მარდინს, დიარბექირს, მოსულს, ბაღდადს და ბასრას.

ახალციხე მოგზაურის ყურადღებას აპყრობს ხილეულის სიუხვით, არზრუმი — მდიდარი მცხოვრებლებით, კარგი შენობებით და საწვავის სიმცირით, რაც აიძულებს აქაურ მცხოვრებთ წავა იხმარონ. ქ. მუშის მიდამოებში აღწერილია იოანე ნათლიმცემლის საფლავი, ქ. არგანასთან სპილენძის მადანი და საღი კლიმატი. დანიბეგაშვილი აღნიშნავს ქ. მარდინის უწყლობას და სიმწირეს. უფრო ვრცლად არის აღწერილი ქალაქები დიარბექირი, მოსული, ბაღდადი და ბასრა.

დიარბექირი ანუ ძველი ტიგრანაკერტი დანიბეგაშვილს აღწერილი აქვს როგორც ოდესღაც დიადი და ამჟამადაც მეხილეობით განთქმული, მაგრამ ამავე დროს ეროვნული შუღლის ასპარეზად გადაქცეული ქალაქი. აღნიშნულია აქ მცხოვრებ ებრაელთა სიმრავლე და სიმდიდრე.

მოსული (უწინდელი ნინევეა) ჩვენ მოგზაურს შესანიშნავ ქალაქად აქვს აღიარებული ხუროთმოძღვრული ღირსების მიხედვით. აქაური მოსახლეობა დანიბეგაშვილს უფრო სტუმართმოყვარედ მიაჩნია, ვიდრე დიარბექირელნი. იგი აღნიშნავს მოსულის ქალთა

სილამაზეს და არაბული ენის გაბატონებულ მნიშვნელობას, აგრეთვე მდ. შატ-ელ-არაბის სიმშვენიერეს.

ქ. ბაღდადი (ძველი ბაბილონი) ქართველი მოგზაურის ყურადღებას იპყრობს კარგი ნაგებობებით, მოსახლეობის სიმდიდრითა და ადამიანთა სიამაყით, სტუმართმოყვარეობით, მოსახლეობის ეროვნული შედგენილობის მრავალფეროვნებით და ა. შ. აღნიშნულია აქაური ნავთსადგურის დაქვემდებარება ინგლისელთადმი და აქ არსებული საფოსტო კავშირის სისტემა.

ანალოგიური ცნობებია მოცემული ქ. ბასრას შესახებაც. არაბეთის ნახევარკუნძულზე დანიბეგაშვილი ცოტაოდენი ხნით გაჩერებულა ქ. მასკატში, რომელსაც იგი ახასიათებს ცხელი ჰავის იქონე, უნაყოფო ადგილად. დახასიათებულია ადგილობრივი მფლობელის ანუ იმამის ძალაუფლება.

დანიბეგაშვილის ცნობების ძირითადი ნაწილი ეხება ინდოეთს, ბირმას და დასავლეთ ჩინეთს.

ინდოეთი¹

აღწერილობითი მასალა, რომელიც რაფიელ დანიბეგაშვილის წიგნში მოცემულია ინდოეთის შესახებ, შეიძლება კლასიფიცირებულ იქნეს ფიზიკურ-გეოგრაფიულ, ეკონომიურ, ეთნოგრაფიულ და ისტორიულ-პოლიტიკურ ცნობებად.

ფიზიკურ-გეოგრაფიულ პირობათა შორის დანიბეგაშვილის განხილვის საგანს წარმოადგენს ხოლმე რელიეფი, ჰავა, ჰიდროგრაფიული ქსელი, მცენარეულობა, ცხოველთა სამყარო.

ქ. ნურფურის მახლობლად, დანიბეგაშვილის სიტყვით, „არის ცეცხლის მფრქვევი მომცრო კაჟიანი მთა, რომლიდანაც განუწყვეტლივ ამოდის ალი. ამ მთაზე არის ნაკადულიც. ინდოელმა მოგოლმა აკბარმა განიზრახა ამ ცეცხლის ჩაქრობა და უბრძანა არხის გაყვანა. მაგრამ ყველაფერი ეს ამაო იყო და მისი დაწყებული საქ-

¹ რ. დანიბეგაშვილის მიერ ინდოეთის შესახებ მოცემული ცნობების განხილვისას გამოვიყენეთ შემდეგი ლიტერატურული წყაროები: А. М. Рязчиков. Природа Индии. Географиз, 1950; D. N. Wadia Geology of India. London, 1944-1944; Н. А. Бобринский, Л. А. Зенкевич и Я. А. Бирштейн. География животных, Москва, 1946; А. М. Дьяков. К вопросу о национальном составе населения Индии (Труды Тихоокеанского института, т. I), М. — Л., 1947; Н. В. Кюнер, Описание Тибета, ч. 2 — этнографическая, вып. 1—Состав и быт населения. „Известия Восточного института“, Владивосток 1908, т. 26, вып. I.

მე უმედგოდ დარჩა“. ციტირებულ ცნობაში ნაგულისხმევია ბუნებრივი აირის გამოსავალი, რომელიც ინდოელთა თაყვანსაცემად გილს წარმოადგენს (ცნობილია, რომ ინდოელი ცეცხლ-თაყვანისმცემლები ძველად აფშერონის ნახევარკუნძულზეც მოდიოდნენ ხოლმე სურახანის ბუნებრივი აირის გამოსავლებთან).

რელიეფის დახასიათებებს დანიბეგაშვილი იძლევა როგორც ცალკეული ქალაქებისათვის, ისევე გზებისათვისაც. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

ქალაქი მონგირი „მდებარეობს მდინარე განგესის ნაპირას, მთის ფერდობზე“.

„ქაშმირის მიდამოები სასიამოვნო სანახავია. ქალაქი შემოზღუდულია მთებით, რომლებიც ზაფხულობით ხასხასა მწვანით იმოსებოიან. თვით ქალაქში მრავალი არხია, ხოლო შიგ შუაგულში მდებარეობს ტბა, რომელსაც ირგვლივ ზომა 19 ვერსი აქვს. მის მახლობლად მდებარეობს მთა, რომელზედაც ქვის ციხეა გაშენებული. ამ ტბის წყალი მეტად წმინდაა. იგი საკმარისად ღრმაც არის“.

ქალაქ ტიბეტის (იგულისხმება ვილგეტი ან ლეხი, იხ. ზემოთ) „გარშემო აწვდილია კლდიანი მთები, რომლებზედაც მცირეოდენ შერის გარდა, არა იზრდება რა“.

მცირე ტიბეტიდან სინძიანში მიმავალი გზის რელიეფური პირობების დახასიათება უკვე ციტირებულ იქნა დანიბეგაშვილის მარშრუტის გაკვლევისას.

„სემიპალატიდან კოხანამდის 2 ათას ვერსზე გაჭიმულია ყირგიზთა ვაკე ადგილები“.

„ქაბულიდან პეშავერამდე ასი ვერსია და გზა კლდოვან მთებში მიიმართება“.

კლიმატური პირობების დახასიათებას მოგზაური გვაწვდის ცეილონზე მდებარე ქ. მანარის, ქ. მადრასის, ქ. კალკუტის, ქ. ბენარესის, ქ. ლაჰორის, ქაშმირის აღწერისას. ინდოეთის უმეტეს ნაწილს, დანიბეგაშვილის ცნობით, ისეთი ცხელი ჰავა ახასიათებს, რომ თოვლი აქ სრულებით არ მოდის, მრავალი მწერი იცის და მცხოვრებლებს კანი შავად აქვთ დამწვარი. ქაშმირი ჩვენს მოგზაურს ინდოეთში ერთადერთ ადგილად მიაჩნია, სადაც თოვლი იცის.

ინდოეთის მდინარეთაგან დანიბეგაშვილს დასახელებული აქვს განგესი, რადავა (უნდა შეესაბამებოდეს მდ. ჯელამსინდის სისტემის შესამეხარისხოვან მდინარეს), რავი, ჯუმნა. მოგზაური აღნიშნავს მასმელად ვარგისი წყლის ნაკლებობას კალკუტაში, პატნაში და

ზოგიერთ სხვა ქალაქებში, რომლებიც მდინარეთა ნაპირებზე მდებარეობენ. რაფიელის სიტყვით „აქაური წყალი ივარგებდა კიდევ; სახმარად, მაგრამ ვინაიდან ინდოელების ჩვეულებისამებრ ცოტას შეტრუსავენ რა ცეცხლზე მიცვალებულთა გვამებს, შემდეგ მათ წყალში ჰყრიან, ამიტომ წყალს, გვამების გახრწნის გამო, არასასიამოვნო სუნი უდის და არაფერში არ იხმარება“. ქაშმირის აღწერილობაში ხსენებული ტბა შეესაბამება საბჭოურ „მსოფლიო ატლასის „ტბა ვულარს“ ანუ ელიზე რეკლიუს წიგნზე „Земля и люди“ დართული რუკის „Оз. Угар“-ს¹.

ინდოეთისათვის დამახასიათებელი მცენარეებიდან დანიბეგაშვილს დასახელებული აქვს „ფანი“, რომლის ფოთლებსაც მადრასის მოსახლეობა საღებავად ხმარობდა. იგი შეესაბამება ე. წ. ბეტელს (Piper betle). ცეილონის აღწერილობაში ჩამოთვლილია ხის ძვირფასი ჯიშები; სანდალი, მიხაკი, ილი, დარიჩინი, ხოლო ქ. მონგირისაში წითელი და შავი ხე.

ცხოველებიდან იხსენიება ნიანგი და კუ, რომელნიც დიდი რაოდენობით ცხოვრობენ მდ. განგესში.

გაცილებით უფრო უხვ მასალას ვპოულობთ ქართველი მოგზაურის წიგნში ინდოეთის მოსახლეობის, მისი ზნე-ჩვეულებების, ისტორიის, ეკონომიური და სოციალურ-პოლიტიკური ყოფის შესახებ. მოსახლეობის დახასიათებისას დანიბეგაშვილი ყურადღებას აქცევს, უწინარეს ყოვლისა, ადგილობრივი მცხოვრებლების ეროვნულ კუთვნილებას, კანის ფერს, სარწმუნოებას, სასაუბრო ენას.

ბომბეის მოსახლეობის შესახებ ნათქვამია, რომ „საერთოდ ყველა აქაური მცხოვრები ცეცხლთაყვანისმცემელია“ და რომ „თავისთავს ისინი კაბერს ანუ ფარსს უწოდებენ“.

ქალაქ მანარის მცხოვრებთ ცეილონზე, ჩვენი მოგზაურის თქმით, „კანი ძალზე შავი აქვთ“, რასაც იგი დიდ სიცხეს მიაწერს. ისინი თაყვანს სცემენ ძროხებსა და წყალს.

ქალაქ პონდიშერისა და მისი სანახების მცხოვრებნი „ცეცხლთაყვანისმცემლები არიან და კანიც შავი აქვთ“. ქ. თრაკბერის ანუ, უფრო სწორად, ტრანკებარის მოსახლეობა დანიბეგაშვილს შემდეგნაირად ჰყავს დახასიათებული. „ეს ქალაქი გაყოფილია ორ ნაწილად. იმ ნაწილში, რომელიც ზღვის პირას მდებარეობს, ევრო-

¹ Элизе Реклю. Земля и люди, кн. 5, т. 8, Спб, 1899. „Карта Индии, Индо-Китая и Западных островов“, масштаб 1 : 8. 400. 000.

პელები ცხოვრობენ, სხელით ისევე თეთრკანიანები, როგორც ჩვენ, ხოლო მეორე ნაწილში ქალაქისა, რომელიც ამ ქალაქის გულში მდებარეობს, ცხოვრობენ ადგილობრივი მკვიდრნი, რომელთაც სხეულის კანი შავი აქვთ და რომელნიც კერპთაყვანისმცემელნი არიან. აქ იმავე ენაზე ლაპარაკობენ, რა ენაზედაც კოლუმბში (ცეილონზე მდებარე ქ. კოლომბოში, ლ. მ.)“. ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ მოტანილ აღწერილობაში მადრასის პროვინციის თამილების ტომი იგულისხმება.

მოსახლეობის ანალოგიურ შედგენილობას (ევროპელ ქრისტიანთა და ადგილობრივ შავკანიან კერპთაყვანისმცემელთა შეხამებას) წარმოგვიდგენს დანიბეგაშვილი ქ. მადრასისთვისაც. პონდიშერისათვის აღნიშნულია ფრანგი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი რაოდენობა ამ ქალაქში.

კალკუტის დახასიათებისას მოგზაური აღნიშნავს აქაური მოსახლეობის ეროვნული შედგენილობის სიჭრელეს: აქ ცხოვრობენ ინდოელები (კერპთაყვანისმცემელნი), ადგილობრივი მკვიდრი მაჰმადიანები, ინგლისელები, ფრანგები, პორტუგალიელები, სომხები. „სალაპარაკო ენა აქ იგივეა, რაც პანკალში“ (იგულისხმება ბენგალიის პროვინცია). აღნიშნულია კალკუტის მოსახლეობის ევროპული და ადგილობრივი შემადგენელი ნაწილების ტერიტორიული გამიჯნულობა: „ზღვის პირას ამ ქალაქში გაშენებულია ძველებური ციხე, რომლის მიდამოებში ცხოვრობენ ევროპელები, ხოლო სამხრეთ მხარეზე ცხოვრობენ ადგილობრივი მკვიდრნი“.

დანიბეგაშვილი ყურადღებას აქცევს და საგანგებოდ აღნიშნავს კიდევ იმ გარემოებას, რომ ქ. მურშიდაბადიდან დაწყებული, ჩრდილო ინდოსტანის ვაკეზე გაბატონებულია „საკუთრივ ინდური ენა“ (იგულისხმება ენა „ჰინდი“).

ქ. ბენარესის აღწერისას აღნიშნულია მისი მცხოვრებლების კერპთაყვანისმცემლობა და ძროხის კულტის არსებობა. ლუკნო-უში „ბევრია ქურთად წოდებული ხალხი“. კაუნპურში ცხოვრობს „მრავალი მაჰმადიანი და კერპთაყვანისმცემელი“. ლაჰორის „მკვიდრნი კერპთაყვანისმცემელნი არიან. აქ მრავალი უცხოელიც ცხოვრობს“. რაც შეეხება ქაშმირს, „ამ ქალაქის (იგულისხმება სრინაგარი, იხ. ზემოთ, ლ. მ.) მკვიდრთა უმრავლესობა მაჰმადიანური, კანონის მიმდევარია და კერპთაყვანისმცემელი“.

დანიბეგაშვილი აღწერს ინდოეთის მოსახლეობის თავისებურ რწმენებსა და ზნე-ჩვეულებებს, ცეილონზე მდებარე ქალაქ მანარის მცხოვრებთა ვეგეტარიანელობას, მადრასის პროვინციაში გავრცელებულ ბეტელის ფოთლის ღეჭვის ჩვეულებას, მიცვალებულის დაკრძალვის (დაწვის) წესს, ე. წ. „მკვდართა სოფლებს“, რომლებშიც ხალხისაგან განდევნილი სნეული ადამიანები ცხოვრობენ. მოხუცი ინდოელების ტრადიციულ მგზავრობას წმინდა ქალაქ ბენარესში ცოდვებისაგან განტვირთვის მიზნით, განგესის თაყვანისცემასა და მასთან დაკავშირებულ ბაზრობას, გარდაცვლილ ინდოელთან ერთად მისი ცოლების დაწვის ჩვეულებას, ქაშმირში არსებულ სისასტიკეს ავაზაკების მიმართ, მცირე ტიბეტის მცხოვრებთა პოლიანდრიას (მრავალ-ქმრიანობას)¹, გველების ჭერის ხერხებს ტიბეტში ცხვრების სასაპალნედ გამოყენებას და ა. შ.

საყურადღებო ცნობებს იძლევა რაფიელ დანიბეგაშვილი ინდოეთში ინგლისელთა კოლონიური პოლიტიკის შესახებ. ავტორი ახდენს ისტორიულ წიადსვლებს, აღწერს ინგლისის იმპერიალიზმის მიერ ინდოელი ხალხის დამორჩილების ეპიზოდებს, აშუქებს მათ მიერ ამ ქვეყანაში დამყარებულ ეკონომიკურ რეჟიმს და ზართვა-გამგეობის სისტემას.

ბომბეის შესახებ, სადაც ჩვენი მოგზაურის სიტყვით საუკეთესო ინგლისური ზომალდები შენდება, ნათქვამია, რომ მისი ნავსადგური პორტუგალიელების მიერ იქნა აგებული და შემდეგ ინგლისელებს ერგო პორტუგალებთან ქონების გაყოფისას.

ცეილონის მთავარი ქალაქი კოლომბო ჰოლანდიელთა ხელიდან ინგლისელების ხელშივე გადავიდა; იგივე ბედი ეწია ფრანგების მიერ გაშენებულ ქ. პონდიშერსაც.

მადრასის აღწერისას აღნიშნულია, რომ ინგლისელებს ადგილობრივ მცხოვრებთა საღეჭ ბალახზე „ფანზე“ (შეტელზე) გადასახადი დაუწესებიათ მიუხედავად იმისა, რომ ინდოელნი უხსოვარი დროიდანვე ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე ხმარობდნენ ამ მცენარეს.

კალკუტის აღწერილობაში ვკითხულობთ, რომ მთელ ინდოეთს

¹ ლაპარაკია ჯგუფური ქორწინების იმ ფორმაზე, რომელსაც ინგლისელმა მეცნიერმა ჯ. ფ. მაკ-ლენანმა ტიბეტური პოლიანდრია უწოდა, ე. ი. რამდენიმე ძმას ჰყავდა საერთო ცოლი.

ინგლისელი მთავარსარდალი (იგულისხმება გენერალ-გუბერნატორი) მართავს; რომ მის მმართველობაში მყოფი ინგლისური კომპანია (იგულისხმება ინგლისის ოსტ-ინდოეთის კომპანია) წლიურად 500 მილიონ რუპია შემოსავალს ღებულობს; რომ ამ შემოსავლის ზემეტესი ნაწილი ინგლისელთა ჯარის შენახვაზე იხარჯება, ჯარისა, რომლის რაოდენობა 150.000 აღწევს; აღნიშნულია ადგილობრივ ანუ შავი ჯარის ჩინებული გაწვრთნილობა (სიპაეები); მოტახილია რიცხვები, რომლებიც ახასიათებენ ინდოეთში მყოფ ინგლისის არმიის სხვადასხვა წოდების მოსამსახურეთათვის განკუთვნილი ხელფასის სიდიდეს.

ქალაქი სერამფური, ჩვენი მოგზაურის ცნობით, ადრე დანიას ეკუთვნოდა და შემდეგ ინგლისელთა ხელში გადავიდა. ანალოგიური ბედი ხვდა ჰოლანდიელთა ყოფილ სამფლობელოს ქ. ჩიტრას.

მურშიდაბადის დახასიათებაში ნათქვამია, რომ ინგლისელთა ძალაუფლების მიუხედავად აქ მბრძანებლად ითვლება და ბლომა შემოსავალსაც ღებულობს „ინდოელთა ნაბაბი“. „ნაბაბის“ სახელით დანიბეგაშვილის თხზულებაში იგულისხმება ბენგალიის მმართველი ანუ (ნავაბი). მართლაც ისტორიიდან ცნობილია, რომ ბენგალიის დაპყრობისას ინგლისელმა იმპერიალისტებმა ნავაბის ძალაუფლება ფორმალურად არ გააუქმეს, არამედ თავისი ინტერესებისათვის გამოიყენეს, ისინი თავისი სურვილისამებრ ნიშნავდნენ და ხსნიდნენ ბენგალიის ადგილობრივ მმართველებს. მეორე „ნაბაბი“, დანიბეგაშვილის ცნობით, ქ. ლაკნაპორში (ლუკნოუში) იმყოფება აქაური „ნაბაბი“, მოგზაურის სიტყვით, ყოველწლიურად 20 მილიონ (რუპია) შემოსავალს ღებულობს, მაგრამ იძულებულია აქედან გარკვეული თანხა ინგლისელებს აძლიოს; ქალაქიდან ორ ვერსზე დგას 2000 ინგლისელი ჯარისკაცი, რომელთა უფროსსა და ხსენებულ „ნაბაბს“ შორის შეთანხმებაა. ამ ცნობაში მოხსენებული ლაკნაპორის „ნაბაბი“ არის ისტორიაში კარგად ცნობილი აუდის მთავარი, რომლის ძალაუფლების ფორმალური გაუქმება ინგლისმა 1856 წელს, ე.ი. რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობის შემდეგ მოახდინა. ინგლისელთა დიდი ჯარი მდგარა კაუნპურში. მესამე „ნაბაბს“ დანიბეგაშვილი გვიჩვენებს ქ. ფარუხაბადში; იგი უბრძოლ-

¹ იგულისხმებიან დიდი მოგოლების დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენლები, რომლებიც 1857 წლამდე ცხოვრობდნენ დელში და ინგლისელთაგან პენსიას ღებულობდნენ.

ველად დანებებია ინგლისელებს და ამისათვის მათგან ყოველწლიურად ჯამაგირს ღებულობდა 1600 რუბის რაოდენობით. ინგლისურ გარნიზონს გვიჩვენებს დანიბეგაშვილი ქ. მეერთშიც.

ინდოეთის სატახტო ქალაქის დელის აღწერილობაში აღნიშნულია, რომ ამ ქალაქის დაპყრობის შემდეგ ინგლისელებმა ინდოეთის მეფეს წაართვეს მისი მშვენიერი სასახლე და სამაგიეროდ დაუნიშნეს ჯამაგირი თვეში 100.000 რუბის რაოდენობით.

აღწერს რა ინდოელთა მიერ მდ. განგესის გაღმერთებას, დანიბეგაშვილი გვაცნობებს, რომ ინგლისელებს ინდოელების ეს ჩვეულებაჲ კი თავისათვის გამოუყენებიათ და განგესის თაყვანისცემაზე დასაშვებად ბილეთები დაუწესებიათ (თითო ბილეთი თითო რუბია ღირდა).

ფადიფურის, ე. ი. ქ. აგრას შესახებ რაფიელი მოგვითხრობს, რომ აქაურმა მოსახლეობამ გმირული წინააღმდეგობა გაუწია ინგლისელებს, რომლებიც ლიკის მეთაურობით ცდილობდნენ ქალაქის აღებას (ლაპარაკია 1803 — 1805 წ. დაპყრობით ომზე, რომელსაც აწარმოებდნენ ინგლისელები გვალიორისა და ნაგპურის პროვინციებში). ქაშირი, დანიბეგაშვილის ცნობით, ქაბულის (ავღანეთის) მეფეს ემორჩილებოდა და ინგლისელებს ჯერ ვერ მოეხერხებინათ მისი დაპატრონება.

ამგვარად, რ. დანიბეგაშვილი თავის მოთხრობაში იძლევა მის მიერ გავლილი ინდოეთის ქალაქების მართვა-გამგეობის დახასიათებას, აღწერს იქ მყოფ ინგლისელთა სამხედრო ძალების რაოდენობას და ინგლისის ეკონომიკურ პოლიტიკას ინდოეთში, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში ისტორიულ ექსკურსიებსაც ახდენს იმის საჩვენებლად, თუ როგორი ძალდატანებითა და ვერაგობით მოახერხა ინგლისის მთავრობამ აზიის ამ უმდიდრესი ქვეყნის ხელში ჩაგდება.

ტიბეტის (უფრო სწორად მცირე ტიბეტის ანუ ჩრდილო-დასავლეთ ინდოეთის) აღწერისას რაფიელ დანიბეგაშვილი ყურადღებას აქცევს ადგილობრივი მოსახლეობის ეკონომიურ საჭიროებებს და აღნიშნავს, რომ აქ „ბლომად შეიძლება გასაღება რუსული ოქრომკედნარეგ აბრეშუმის ქსოვილისა, რომელსაც ხალისით ყიდულობს ჩაბას სახელით ცნობილი ხალხი“ (უნდა იგულისხმებოდეს ტიბეტელთა ერთერთი ტომის ადგილობრივი სახელწოდება.) ამ სიტყვებში გამოსკვივის დანიბეგაშვილის სურვილი დაასაბუთოს აზიის ამ ქვეყნებთან (ტიბეტთან და ინდოეთთან) რუსეთის მიერ ეკონომიური კავშირის გაბმის მიზანშეწონილობა.

ბირმა¹

ბირმის ტერიტორიის ფარგლებში დანიბეგაშვილმა ინახულა, უწინარეს ყოვლისა, ამ ქვეყნის თანამედროვე დედაქალაქი რანგუნი, რომელშიც მან საკმაო ხანი დაჰყო; გარდა ამისა, იგი ეწვია ბირმის იმ ნაწილებსაც, რომლებიც უშუალოდ ბენგალის უბეს აკრავს, და რომლებშიც ჩვენი მოგზაური ბედისწერამ მიიყვანა ოკენეში განცდილი უბედურების შემდეგ.

დანიბეგაშვილი საკმაოდ ვრცლად აღწერს ქ. რანგუნს, ბირმის მოსახლეობას და მართვა-გამგეობას, ბუნებრივ სიმდიდრეებსა და მათს დამუშავებას.

ქ. ბეკა ანუ რანგუნი, რაფიელის ცნობით, მდინარით (იგულისხმება მდ. რანგუნი) გაყოფილია ძველ და ახალ ნაწილებად. ამ ქალაქში ინგლისელებს ხომალდმშენებლობა ჰქონიათ გაჩაღებული; რანგუნის ირგვლივ არსებული ხშირი ტყე ხომალდების საშენი მასალით ამარაგებდა არა მარტო ადგილობრივ მშენებლებს, არამედ ბომბეიშიც იზიდებოდა. ქალაქსა და ქვეყანას განაგებდა „ადგილობრივი ძველი თაობა“ ხავაბარმაი (ამ სახელწოდებაში გაერთიანებულია სახელწოდებები „ავა“ ანუ „ჰავა“ და „ბარმა“ ანუ „ბირმა“², რომლებითაც აღინიშნებოდა განსაზღვრული ნაწილები ბირმელი ხალხით დასახლებული ტერიტორიისა). აღნიშნულია ბირმელთა თეთრკანიანობა და ჩინელებთან მსგავსება (როგორც სჩანს, დანიბეგაშვილისთვის ცნობილი იყო მხოლოდ შავი და თეთრი რასების არსებობა, ყვითელ რასას იგი არ განასხვავებს თეთრებისაგან), აგრეთვე ისიც, რომ მათი მთავარი საკვები ბრინჯი და თევზია. ადგილობრივი მმართველი რანგუნში მისულ უცხოელს თურმე 12 რუბიას ახდევინებდა.

წიგნში იხსენიება ბირმის სახელმწიფოს მაშინდელი დედაქალაქი ჰავაც (ავა), რომელიც რანგუნიდან 3 თვის სავალზე მდებარეობდა³.

დანიბეგაშვილის ცნობით, „ინგლისელებმა მრავალჯერ სცადეს

¹ დანიბეგაშვილის მიერ ბირმის შესახებ მოცემული ცნობების განხილვისას გამოყენებული ლიტერატურა: მ. დობნი. Юго-восточная Азия. Москва, 1952; В. Васильева. Бирма. Москва 1942; Д. Х. Кемпбелл. Ботанические ландшафты земного Шара. Москва. 1948; ВСЭ, II изд.; G. E. Harvey History of Burma. From the earliest times, to 10 March 1824. New Uozk. 1925.

² რუსული სახელწოდება „ბირმა“ წარმოსდგება ადგილობრივი სახელწოდება „ბარმა“-საგან (ინგლისურად Burma).

³ ქ. ავა მდებარეობდა მდ. ირავადის ზემო წელში, ქ. მანდალაის ზემოთ (იხ. მ. დობნი. Юго-восточная Азия, გვ. 129).

ქალაქ რანგუნის დაპყრობა, მაგრამ უშედეგოდ“. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, მართლაც XVII—XVIII საუკუნეებში და XIX ს. პირველ მეოთხედში ინგლისის ცდები დაემორჩილებინა ბირმა, უნაყოფოდ თავდებოდა და მხოლოდ დანიბეგაშვილის მოგზაურობაზე საგრძნობლად გვიან, 1824—25, 1853 და 1885 წ. ომების შედეგად, ინგლისელებმა ეს მოახერხეს.

ბირმის ბუნებრივი სიმდიდრეებიდან დანიბეგაშვილი აღნიშნავს მადნეულს და სპილოს ძვალს.

იაგუნდი, რომლითაც, დანიბეგაშვილის აღწერილობის თანახმად, განთქმული ყოფილა ბირმა, შეესაბამება ლალს ანუ წითელ კორუნდს, რომლის დამუშავება დღემდე წარმოებს მოგოკის მთებში (ქ. მანდალაის ჩრდილო-აღმოსავლეთით). ეს ძვირფასი მინერალი წინათ მართლაც ერთერთი მთავარი საშემოსავლო წყარო იყო ბირმისათვის, მაგრამ ამჟამად მათი სამრეწველო მნიშვნელობა მცირეა (ჟ. ბინნი, 1952, გვ. 134). დანიბეგაშვილის მიერ აღნიშნული ვერცხლისა და ტყვიის მადანი მოიპოვება ზემო ანუ ჩრდილო ბირმაში ე. წ. შანის სამთავროების ტერიტორიაზე (იხ. იქვე).

რანგუნიდან გამგზავრებული რ. დანიბეგაშვილი ქარიშხალმა მიაგდო ბირმის ნაპირებთან. მოგზაური აღწერს ტროპიკული ტყის უღრან ტევრებს, რომლებიდანაც ფრინველთა მუსიკა მოისმოდა. დანიბეგაშვილის წიგნში შეცდომით აღნიშნულია, თითქოს ბირმის სანაპირო ტყეებში ლომები ბინადრობენ. როგორც ცნობილია, ინდოეთსა და ბირმაში ცხოვრობს ვეფხვი და არა ლომი (ეს ორი მტაცებელი წარმოადგენენ ე. წ. ვიკარულ სახეობებს, ე. ი. მეტოქეობის გამო ვერ ეგუებიან ერთად ცხოვრებას; აფრიკაში და არაბეთში ლომია გავრცელებული, ხოლო უფრო აღმოსავლეთით მის ადგილს ვეფხვი იკავებს; მათი არეალების საზღვარი ირანისა და წინა ინდოეთის ფარგლებში მდებარეობს). შესაძლებელია, რომ ეს შეცდომა გამოწვეულია დანიბეგაშვილის მოგონების ქართული ტექსტის რუსულ ენაზე არაზუსტი თარგმნით.

დანიბეგაშვილი ასახელებს მდ. კიკაიას, რომელშიც იგი თანამგზავრებთან ერთად ნავით შესულა საზღვაო კატასტროფის შემდეგ. ჩვენი ვარაუდით, ეს ადგილი ბირმის სანაპიროზე უნდა მდებარეობდეს, რამდენადაც აქედან კალკუტამდე დანიბეგაშვილს ნავით და ზომალდით 18 დღე სვლა დასჭირდა. არსებულ გეოგრაფიულ ატლასებში ამ სახელწოდების მდინარე ჩვენ ვერ მოვიძებნეთ.

დასავლეთი ჩინეთი¹

ჩინეთის ტერიტორიაზე რაფიელ დანიბეგაშვილმა გაიარა ყარაყორუმის ერთერთი უღელტეხილიდან იარკენდზე, ახსუზე და ტურფანზე გავლით ალბად ჯუნღარის ჭიშკრისაკენ. ამრიგად, მან ინახულა სინ-ძიანის პროვინციის მთელი დასავლეთი და ჩრდილოეთი ნაწილები.

სინ-ძიანის ბუნებრივი თავისებურებებიდან დანიბეგაშვილს აღნიშნული აქვს კლიმატური პირობები, წყლის რესურსების სიღარიბე, შხამიანი მწერები.

იარკენდის შესახებ ვკითხულობთ შემდეგს:

„ამ ქალაქის ჰავა კარგია, მაგრამ წყალი უხვირო... თუმცა წელიწადის სხვა დროთა მიხედვით აქაურ ჰავას მე კარგი ვუწოდებ, მაგრამ შემოდგომა ამაზე უარესი მე არსად მინახავს. აქ თითქმის მთელი შემოდგომა ზეცა ღრუბლებით არის დაფარული. მთელ ამ დროს მეტად მოსაწყენს ხდის წვიმის მსგავსად ზევიდან მომდინარე მტვერი, რომლის წარმოშობა შეუცნობელია. ხშირად ხდება, რომ ჰაერში დიდი სინესტის გამო, ჩნდებიან მოწითალო მწერები, რომელთაც ადგილობრივი მცხოვრებნი კორბიტს უწოდებენ. თუ ამ მწერმა ვისმეს უკბინა, იგი ძნელად თუ გადარჩება ცოცხალი. როცა წვიმის ნაცვლად ზემოხსენებული მტვერი მოდის, მცხოვრებლებმა იციან, რომ შემდეგი წელი მეტად ნაყოფიერი იქნება. მაგრამ, თუ ჩვეულებრივი წვიმა მოდის, ეს იმას მოასწავებს, რომ შემდეგი წელი მეტად უნაყოფო იქნება, და ამიტომ, მათთვის ჩვეულებრივ პარაკლისებს იხდიან. ხსენებული მტვერი ისეთი სიხშირით მოდის ზევიდან, რომ თვით მზის სხივებიც ვერ ატანენ მის სიხშირეს და ეს ხანდახან 7 თუ 8 დღეს გრძელდება. ეს მტვერი ისე წმინდაა, რომ სულ უმცირეს ჭუჭყრუტანაში ატანს“.

მტვერი, რომელსაც აღწერს დანიბეგაშვილი, ჩვეულებრივ მოვლენაა უდაბნოების მახლობლად მდებარე ადგილებისათვის. ქარი, რომელიც მშრალი ჰავის პირობებში დიდი სიძლიერით განიარჩევა, ხვეტავს ქვიშა-მტვერს და მიეზიდება მას მნიშვნელოვან

¹ რ. დანიბეგაშვილის მიერ დასავლეთი ჩინეთის შესახებ მოცემული ცნობების განხილვისას გამოყენებული ლიტერატურული წყაროები: В. А. Обручев. Избранные работы по географии Азии. I—III. Географгиз. Москва, 1951. А. Н. Киряченко. Полушесткокрылые. „Животный мир СССР“. 1—3. М.—Л. изд. АН СССР. 1937—50. Корнилов. Камгария или Восточный Туркестан. Ташкент, 1903.

მანძილებზე, რის შემდეგაც ლექავს: ქვიშას უდაბნოთა ფარგლებში, ხოლო უფრო წვრილ ნაწილაკებს (მტვერს) მათ გარეთ. ასე ჩნდება ე. წ. ეოლური ლიოსი, რომლითაც ჩინეთში და შუა აზიაში (საბჭოთა კავშირი) ვრცელი ფართობებია დაფარული. ცნობილია ლიოსიანი ნიადაგების ნაყოფიერება, რაც გასაგებად ხდის დანიბეგაშვილის ნაამბობს მტვერის მოსვლის მიხედვით ნაყოფთა უხვი მოსავლის წინასწარმეტყველების და ატმოსფერულ მტვერთან დაკავშირებული სხვა მოვლენების შესახებ სინ-ძიანის დასახლებულ ზონაში.

რაც შეეხება დანიბეგაშვილის მიერ აღწერილ მწერებს, რომელთა ნაკბენიც ესოდენ სახიფათო ყოფილა ადამიანისათვის, მათი ზოოლოგიური რაობის ზუსტად დადგენა ჯერჯერობით ვერ ხერხდება. ზოოლოგები, რომელთაც ჩვენ მივმართეთ ამ საკითხის გასარკვევად, შესაძლებლად სთვლიან, რომ დანიბეგაშვილის ნარკვევებში ნაგულისხმევია მფრინავ ბალინჯოთა რომელიღაც სახეობა. როგორც ვიცით, ბალინჯოს ნაკბენს გადააქვს ადამიანზე და პირუტყვზე მთელი რიგი სნეულებანი და მათ შორის ე. წ. ჩაგასის სნეულებაც (ამერიკული ტრიპანოზომიაზი). ამ სნეულებით დაავადებულთა 90% ბავშვებისათვის სიკვდილით თავდება. შესაძლებელია, რომ ანალოგიურ მოვლენას ჩინეთშიც აქვს ადგილი.

ბუნებრივ პირობებთან ერთად დანიბეგაშვილს აღნიშნული აქვს სინ-ძიანის მოსახლეობის თავისებურებანიც.

იარკენდის მცხოვრებთა შესახებ, მაგალითად, ნათქვამია, რომ ისინი „ამ 50 წლის წინ ჩინგის ყაენის ჩამომავალ თათრებს ემორჩილებოდნენ, და თუმცა დღემდის მაჰმადიანურ კანონებს აღიარებენ, ამის მიუხედავად, ახლა ჩინელებს ეკუთვნია“-ო. ციტირებულ დახასიათებაში ძნელი არ არის გამოცნობა დუნჰანებისა — მაჰმადიან ჩინელთა ტომისა, რომელიც ჩრდილო-დასავლეთ ჩინეთში და ნაწილობრივ საბჭოთა კავშირის ფარგლებშიც (კერძოდ, ყაზახეთსა და ყირგიზეთში) ცხოვრობს.

დანიბეგაშვილი იმასაც გვაცნობებს, რომ ჩინელებს იარკენდში ეყენათ თავისი მეციხოვნე ჯარი (გარნიზონი) 2000 კაცის რაოდენობით.

აღწერს რა სინ-ძიანის ქალაქებს ხოტანს, ყაშლარს, ახსუს, ტურფანს, ილის ანუ კულყას, დანიბეგაშვილი აღნიშნავს მათში ჩინეთის ზელისუფლების წარმომადგენელთა-ე. წ. „ანბანების“ (უფრო სწორია: „ამბანი“) ყოფნას. ჩინელი მოსახლეობა ნაჩვენებია ქ. იარ-

კენდში (3 ათასამდე), ილში ანუ კულუაში (10 ათასზე მეტი) და ახსუში.

იარკენდისა და ილის (კულუის) დახასიათებისას მოგზაური მოგვითხრობს ჩინელებისა და ადგილობრივ მცხოვრებთა (დუნჰანების) ურთიერთობის შესახებ. აღნიშნულია მაჰმადიანთა მმართველის-ბეკის დამდაბლებული მდგომარეობა ჩინელი ამბანის მიმართ, ჩინელი ადმინისტრაციის უსაქმურობა და ქედმაღლობა, მათ მიერ დამყარებული წესები. ახსუს დახასიათებისას აღნიშნული არის ჩინელებისა და მაჰმადიანებს შორის გაჩაღებული ვაჭრობა.

თხრობის დასასრულს რ. დანიბეგაშვილი გაკვირვით იგონებს ტურფანიდან სემიპალატინსკამდე გავლილ ქვეყნებს და მათში მოსახლე მომთაბარე ერებს-ყალმუხებს, ყირგიზებს, ყაზახებს. დახასიათებულია მათი სამეურნეო საქმიანობა, კვება, ზნე-ჩვეულებანი.

რადიელ დანიბეგაშვილის ნაზრომი და მისი მნიშვნელობა

რადიელ დანიბეგაშვილი მოსკოვში ჩასულა თავისი პირველი მოგზაურობის დაწყებიდან 18 წლის შემდეგ, ე. ი. 1813 წ. ორი წლის შემდეგ, 1815 წელს მოსკოვში იბეჭდება დანიბეგაშვილის წიგნი „მოგზაურობა ინდოეთში“. წიგნს წინ უძღვის ავტორის მიმართვა იმპერატორ ალექსანდრე პირველისადმი. ამ მიმართვაში რ. დანიბეგაშვილი, სხვათა შორის, შემდეგს აღნიშნავს:

„ვიმოგზაურე რა 18 წელი ინდოეთსა და მის ირგვლივ მდებარე ვრცელ ქვეყნებში, მე შეეკრიბე ზოგიერთი თვისება იქაურ მკვიდრთა ზნე-ჩვეულებისა, მათი ყოფა-ცხოვრებისა, მათი ღვთისმსახურებისა და ზოგიერთი ცნობა თვით მიწის ღირსებათა შესახებ.

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მსურდა რა გარდამეცა ჩემს თანამემამულე რუსთათვის ყველაფერი ჩემ მიერ ნახული, და ამგვარად გამეცნო მათთვის არა მარტო ის ქვეყნები, არამედ მათი მცხოვრებნიც, გადავთარგმნე ეს მოგზაურობა ქართულიდან რუსულ ენაზე“.

საფიქრებელია, რომ დანიბეგაშვილს ქართულად დაწერილი ნარკვევი თავისი მოგზაურობისა რუსეთში მცხოვრები ქართველების დახმარებით უნდა ეთარგმნა რუსულ ენაზე, ვინაიდან ძნელი წარმოსადგენია, რომ იგი ორი წლის განმავლობაში საკმარისად დაუფლებოდეს რუსულს.¹

¹ მოსკოვში, პეტერბურგში და რუსეთის ზოგიერთ სხვა ქალაქში იმ დროს ცხოვრობდნენ საქართველოდან გადასახლებული სამეფო გვარეულობის (ბაგრატიონების) და თავადთა შთამომავლები, რომელთა შორის სწავლული პირებიც იყვნენ (მაგალითად, იოანე ბატონიშვილი, დავით ბატონიშვილი და სხვანი).

მომცრო ფორმატის მქონე წიგნი, რომელიც სულ 56 გვერდს შეიცავს, მრავალი თვალსაზრისით არის საინტერესო და მნიშვნელოვანი. იგი საყურადღებოა როგორც ქართული, ისევე რუსული კულტურისა და პოლიტიკის ისტორიის თვალსაზრისით და აგრეთვე რუს-ქართველთა ურთიერთობის ისტორიისათვისაც.

რაფიელ დანიბეგაშვილი ქართველ მოგზაურთა იმ პლეადას ეკუთვნის, რომელმაც XVIII საუკუნეში და XIX საუკ. დასაწყისში დიდხანს იმოგზაურა ევრაზიასა და ეგვიპტეში. დანიბეგაშვილთან ერთად ამ პლეადაში შედიან: სულხან საბა ორბელიანი, ტიმოთე გაბაშვილი, იონა გედევანიშვილი. დანიბეგაშვილის მოგზაურობა პირველ ადგილზე დგას გეოგრაფიული მასშტაბის, სიძნელე-ხიფათიანობისა და შედეგების მხრივ. დანიბეგაშვილის წიგნი განსაკუთრებულ ადგილზე დგას ქართველთა ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. იგი მოგვითხრობს ქართველი ადამიანის მიერ გავლილ სამოგზაურო ეპოპეაზე მსოფლიოს უდიდესი კონტინენტის ფარგლებში. ამ თვალსაზრისით დანიბეგაშვილის წიგნს მხოლოდ იონა გედევანიშვილის ნარკვევი შეიძლება შეეადაროთ. რაფიელის წიგნი ქართველების მიერ დაწერილი თითქმის ერთადერთი და უღაოდ პირველი ნაბეჭდი ნაწარმოებია, რომელშიც უშუალო შთაბეჭდილებების საფუძველზე აღწერილია სამხრეთისა და ცენტრალური აზიის ბუნება და მოსახლეობა. თუ ჩვენ შეგვიძლია კონკრეტულად მივუთითოთ ქართველების მიერ მსოფლიო გეოგრაფიულ მოგზაურობისადმი მიძღვნილ ლიტერატურაში შეტანილ წვლილზე, ამაში მთავარი დამსახურება რაფიელ დანიბეგაშვილს ეკუთვნის.

არანაკლებ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს „მოგზაურობა ინდოეთში“ და მისი ავტორი რუსეთის ისტორიის თვალსაზრისითაც. ცნობილია, რომ რუსეთის ხელისუფლება და ვაჭართა წრეები საშუალო საუკუნეებშივე იჩენდნენ სამეცნიერო-პრაქტიკულ ინტერესს სამხრეთ აზიისადმი და კერძოდ ინდოეთისა და ბირმისადმი. იგივე ითქმის ჩინეთის იმ პროვინციების (სინ-ძიანისა და ტიბეტის) შესახებ, რომლებიც უშუალოდ ესაზღვრება ან უახლოვდება ყოფილი რუსეთის იმპერიის მიწაწყალს. ჯერ კიდევ XV საუკუნეში ინდოეთი ინახულა და აღწერა ტვერელმა ვაჭარმა ათანასე ნიკიტინმა; XVII — XVIII საუკუნეებში რუსეთს მრავალჯერ გაუგზავნია ელჩები ჩინეთში (კედძოდ სინ-ძიანშიც) და რამოდენიმეჯერ ინდოეთში. XIX საუკუნეში, რუსეთის ეკონომიურ და კულტურულ აღმავლობასთან დაკავშირებით, მის მმართველთა და ვაჭართა ინტერესი

სამხრეთისა და ცენტრალური აზიისადმი კიდევ უფრო გაღვივდა. ინგლისის ხელისუფლება, რომელიც რუსეთის სახით მეტოქეს ხელდავდა აზიაში, ყოველგვარი საშუალებით ცდილობდა ხელი შეეშალა რუსეთის დაახლოებისათვის აქაურ ხალხებთან. ინგლისის ამ მიდრეკილების და აგრეთვე ზოგიერთი აზიელი ხალხის ფანატიზმის შედეგად სამხრეთი და ცენტრალური აზიის ქვეყნების გაცნობა რუსეთისათვის გაძნელებული იყო (ცნობილია, მაგალითად, რომ დელაქალაქ ჰვასაში შესვლა მოახერხა მხოლოდ ბუდისტ-მლოცველად გადაცმულმა ბურიატმა ციბიკოვმა). ამ პირობებში რაფიელ დანიბეგაშვილის წიგნს, ნაამბობს იმ ადამიანისას, რომელმაც დიდი ხანი მოანდომა ინდოეთისა და ბირმის გაცნობას და რომელმაც საქარავნო გზებით გადაჰკვეთა ინდოეთსა და რუსეთს შორის ამართული მაღალი მთაგრეხილები ფრიად აქტუალური მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთის საზოგადოებრიობისათვის სამხრეთი და ცენტრალური აზიის გაცნობის საქმეში. დანიბეგაშვილის ცნობებს ზემოაღნიშნული ქვეყნების ბუნებრივი პირობების, მათი მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრებისა და ევროპულ კოლონიზატორებთან ურთიერთობის შესახებ დიდი ინტერესით მოეკიდებოდა. იმდროინდელი რუსეთის მოწინავე ინტელიგენცია.

რაფიელ დანიბეგაშვილის ცხოვრება, მისი მოგონებანი აზიაში მოგზაურობის შესახებ თვალსაჩინო რგოლია რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ ურთიერთობათა იმ ისტორიაში, რომელიც XVI საუკუნიდან იწყება. იმისგან დამოუკიდებლად, დადასტურდება თუ არა რაფიელ დანიბეგაშვილის მიერ აზიაში მოგზაურობის დროს რუსეთის ხელისუფლების დავალებათა შესრულების შესახებ ჩვენ მიერ გამოთქმული მოსაზრება¹, ცხადი არის ის გარემოება, რომ დანიბეგაშვილის წიგნი გამოხმაურებაა რუსეთის იმდროინდელ პოლიტიკაზე აზიაში. წიგნში თავმოყრილი მასალის შერჩევისა და ინტერპრეტაციის ხასიათი ცხადპყოფს, რომ იგი მოწოდებული იყო დაეკმაყოფილებინა იმპერიის შესრულებით მოთხოვნილება აზიის ქვეყნების შესახებ ლიტერატურაზე. ვისგან შეძლებდნენ რუსეთის ხელისუფალნი საიმედო და ავტორიტეტული ცნობების მიღებას ინდოეთის, ბირმის, ტიბეტის, სინ-ძიანის შესახებ, თუ არა ქართველი ვაჭრისაგან, რომელმაც ინგლისელი ადმინისტრ-

¹ იხ. ჩვენი ბროშურა: XVIII საუკუნის ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები. საქ. სსრ პოლიტიკური და მეცნიერული ცენტრის გამავერცხლებელი საზოგადოების გამოცემა. თბილისი, 1954, გვ. 30.

რაციის ზედმეტი ყურადღების მიუპყრობლად შემოიარა ეს ქვეყნები. მხოლოდ ქართველი ხალხის ტრადიციულ ურთიერთობას აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და პირველ რიგში ინდოეთთან, ქართველი ვაჭრების და კერძოდ დანიბეგაშვილის მხარდაჭერას ინდოეთში მცხოვრებ ქართველ და სომეხ ვაჭართა და თვით ინდოელთა მხრივ უნდა უმაღლოდეს რუსეთის სამოგზაურო ლიტერატურა ამ შესანიშნავი ნაწარმოებისათვის, მეორე მხრივ ქართული კულტურაც დიდად დავალებულია რუსეთისაგან რაფიელ დანიბეგაშვილის ბიოგრაფიული მასალებისა და მოგონებების შენახვით. დანიბეგაშვილის პიროვნება მტკიცედ დგას იმ მოღვაწეთა რიგში, რომელთაც თავისი საქმითა და სიტყვით განამტკიცეს საქართველოს მეგობრული კავშირი რუსეთის ხალხთან და მის კულტურასთან.

კიდევ ერთი რამ არის დანიბეგაშვილის ცხოვრებასთან და ნაწარმოებთან დაკავშირებით აღსანიშნავი. ეს არის ქართველი მოგზაურის სიმპატია და თანაგრძნობა აზიის, განსაკუთრებით ინდოეთისა და ბირმის ხალხებისადმი. რაფიელი აგვიწერს სამხრეთ აზიის უძველესი ცივილიზაციის შესანიშნავ ძეგლებს ბენარესის, დელის, აგრას ნაგებობებს¹, აღნიშნავს ძეგლთა შემქმნელების შთამომავლების სიყვარულს თავისუფლებისადმი და ამ თავისუფლების უხეზად გათელვას კოლონიზატორების მიერ. დანიბეგაშვილის წიგნი გამსჭვალულია იმპერიალისტური პოლიტიკის დაგმობის სულისკვეთებით და წარმოადგენს აზიის ხალხთა ურთიერთსოლიდარობის ერთ-ერთ ლიტერატურულ საბუთს.

შესანიშნავი ქართველი მოგზაურის რაფიელ დანიბეგაშვილის ცხოვრებაში და მოღვაწეობაში ჯერ კიდევ ბევრი რამ სიბნელითაა მოცული და სპეციალურ კვლევას მოითხოვს. უცნობია მისი დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღები და ადგილი, ოჯახი და შთამომავლობა, მოგზაურობიდან დაბრუნების შემდეგ საქმიანობა და ა. შ. ერთერთ საინტერესო პრობლემას წარმოადგენს მადრასიდან ბირმისაკენ გამგზავრების შემდეგ მის წინაშე მდგომი ამოცანები

¹ „დეელი განთქმულია შესანიშნავი მიზნითებით და ულამაზესი შენობებით, რაც მასში ძალიან ბევრია,—მოგვითხრობს რ. დანიბეგაშვილი, მაგალითად, ინდოეთის დედაქალაქის შესახებ.—ყოველი მათი მეფის სასახლე მთლად ოქროთია მოჭედილი. ამ ქალაქში არის ტაძარი, რომელსაც ჯუშენა მიზნითს უწოდებენ. იგი მთლად ბაჯალლო ოქროთი არის მოჭედილი და ისეთი მაღალია, რომ 12 ვერსიდან ჩანს, ქალაქს რომ უახლოვდებით. აქვე არის პორფირის ქვისაგან ნაგები ციხე მდინარე ჯუშენას ნაპირას, იგი ისეთი ხელოვნებით არის აგებული, რომ არსად უმცირესი ჭურჭრუტანაც არ გააჩნია“ და ა. შ.

(ქერძოდ საკითხი იმის შესახებ, დაკავშირებული იყო თუ არა რაფიელის მეორე მოგზაურობა რუსეთის ხელისუფლების დავალების შესრულებასთან).¹ ყველა ამ საკითხის გასარკვევად საჭიროა სათანადო მიმართულებით საბუთების ძიება საქართველოს, რუსეთისა და ინდოეთის არქივებში².

წარუშლელია ქართველი და რუსი ხალხების მეხსიერებაში სახელი რაფიელ დანიბეგაშვილისა, რომელიც სამშობლოს დავალებით 18 წლის განმავლობაში იკვლევდა შორეულ ქვეყნებს და წერდა თავის თავგადასავალს მომცრო, მაგრამ საინტერესო და მნიშვნელოვანი წიგნის სახით.

¹ ასეთი დავალება რ. დანიბეგაშვილს შეიძლება მიეღო ან 1799 წელს საქართველოდან მეორედ გამგზავრების წინ იმჟამად აქ მყოფი რუსეთის წარმომადგენლის გრაფ ა. ა. მუსინ-პუშკინის მეშვეობით, ან კიდევ უკვე ინდოეთში. (მუსინ-პუშკინის შესახებ იხ.: М. А. Полиевктов. Европейские путешественники XIII—XVIII вв. по Кавказу. Тифлис, 1935).

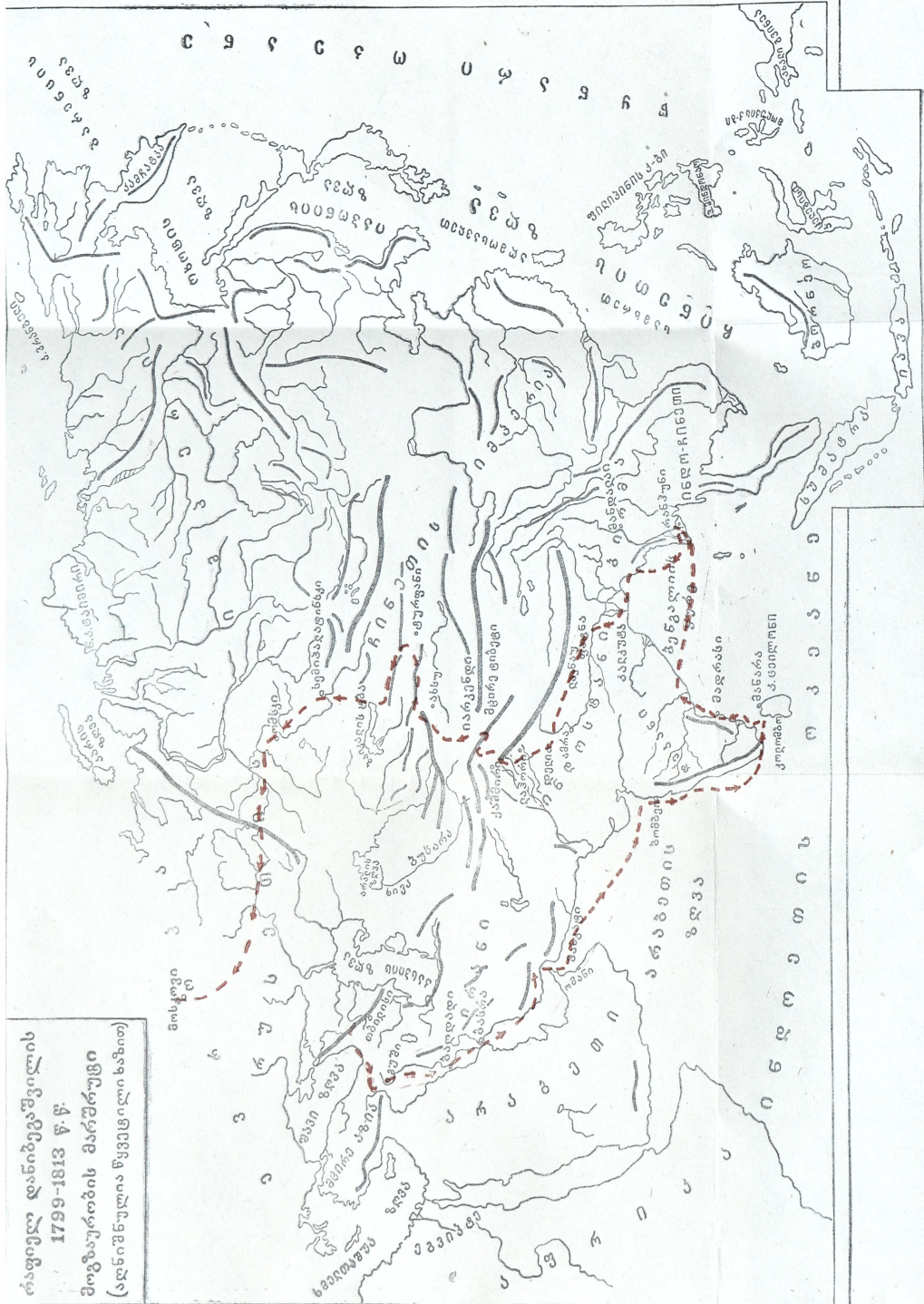
² რ. დანიბეგაშვილი, მოგზაურობის გარდა, ინდოეთში ყოფნის დროს ადგილობრივ ადმინისტრაციასაც უწევდა სამსახურს, მაგალითად, მისივე ცნობით, იგი დელის მფლობელს დაუნიშნავს გადასახადების ამკრეფ მოხელედ თვეში 200 რუპია ჯამაგირით. გამორიცხული არ არის ინდოეთში მისი იქ ყოფნის კვალის აღმოჩენის შესაძლებლობა.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	88-3
მოგზაურობის მიზანი	6
მოგზაურობის მარშრუტი და ხასიათი	11
დანიბეგაშვილის ცნობები აზიის ქვეყანათა შესახებ	19
ინდოეთი	20
ბირმა	27
დასავლეთი ჩინეთი	29
რაფიელ დანიბეგაშვილის ნაშრომი და მისი მნიშვნელობა	32

რაფიელ დანიბეგუილის
 1799-1813 წ.წ.
 შიგბურების მარშრუტი
 (აღნიშნულია წყვეტილი ხაზით)

რედაქტორი **ე. ბახუტაშვილი**

ტიქრედაქტორია **ა. მეგრელაძე**
კორექტორი **მ. ხულაძე**

გამომშვები **გ. აბლალაძე**
გარეკანი მხატვ. **ა. კანდელაკისა**

უგ 04690

ტირაჟი 3000

შეკვეთა № 1457

გადაეცა ასაწყობად 4/VII 56 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16/VIII-56 წ.
ანაწყობის ზომა 6X9¹/₂. ქალაქის ზომა 60X92. სასტამბო ფურცელთა
რაოდენობა 2,25 სააღრიცხვო ფურცელთა რაოდენობა 2,09.

ფასი 65 კპპ.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს გამომცემლობისა და
პოლიგრაფიული მრეწველობის მთავარი სამმართველოს სტამბა № 2.
თბილისი, ფურცელაძის ქ. № 5.

Типография № 2 Главного управления издательств и полиграфической промышленности Министерства культуры Грузинской ССР.
Тбилиси, ул. Пурцеладзе № 5.

ЛЕВАН ИОСИФОВИЧ МАРУАШВИЛИ

Грузинский путешественник
Рафаил Данибегашвили и его
сообщения об Индии, Бирме и Китае

(На грузинском языке)

Редактор Э. Г. БАХУТАШВИЛИ
Техредактор А. Г. Мегреладзе

Гостехиздат Грузинской ССР
„Техника და პრომა“

19 Тбилиси 56

91

2 341